HET LAND VAN AALST

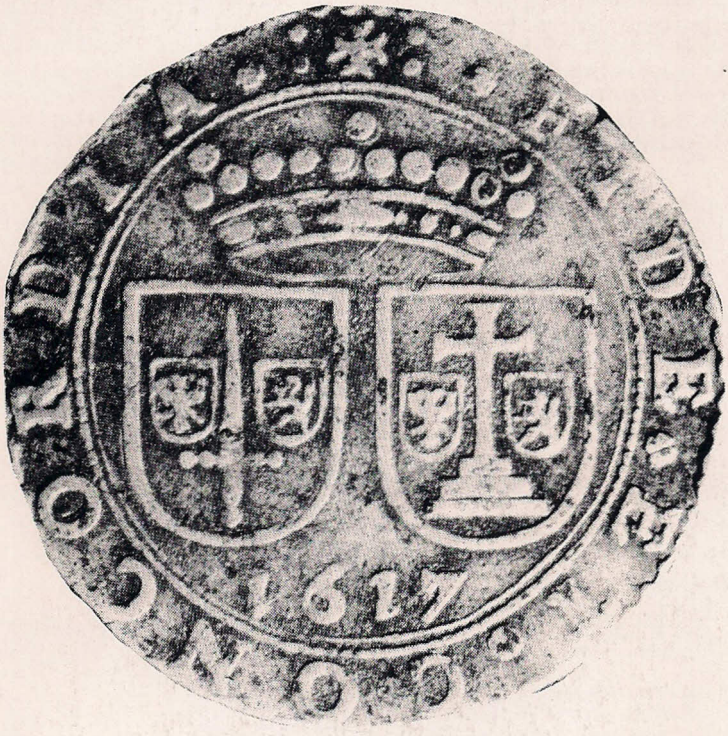

Tijdschrift van de
Geschiedkundige
Vereniging
Het Land van Aalst

Het Land van Aalst

DRIEMAANDELIJKS TIJDSCHRIFT

Uitgegeven door de geschiedkundige vereniging "Het Land van Aalst", met de steun van de Vlaamse Gemeenschap, het Provinciebestuur van Oost-Vlaanderen en de Stad Ninove.

Prijs voor een jaarabonnement:
Leden: 550 fr. - Steunende leden: 800 fr. - Beschermende leden: 1.200 fr.
Te storten op rek. 000-0586911-61 van Het Land van Aalst,
Bevegemstraat 14, 9620 Zottegem.

De vereniging werd opgericht in 1949 en heeft als werkgebied de gemeenten van de vroegere bestuurlijke eenheid "Het Land van Aalst" in haar grootste uitgestrektheid, alsmede van enkele aangrenzende Oostvlaamse gemeenten (grosso modo de streek tussen Schelde en Dender). Initiatiefnemers en stichters waren + Albert Van Lil (beheerder 1949-66) en + Jozef Van Overstraeten (voorzitter 1949-52). Tot de stichters hoorden eveneens + Arthur Broeckaert, + Hendrik Vangassen (voorzitter 1954-63), + Jozef Van Cleemput, + Jozef De Brouwer, + Valère Gaublomme, Frits Van Acker, Basiel Boel, + Marcel Cornelis en + Jules Pieters. Latere voorzitters waren + Jozef Borremans (1953-1954), + Frits Courteaux (1963-1980) en Luc De Rijck (1980-1984) erevoorzitter.

Het bestuur van de vereniging is als volgt samengesteld:
Luc Robijns, voorzitter
Marcel Cock, ondervoorzitter
Basiel Boel (erebestuurslid), Sylvain De Lange (redacteur), Lieve De Mecheleer (redacteur), Marc Uyttersprot (bibliothecaris-archivaris), Geert Van Bockstaele (beheerder), Dirk Van de Perre (redactiesecretaris), Georges Vande Winkel (bibliografie), Wilfried Vernaeve (verslaggever).

Ledenadministratie en algemene correspondentie:
Geert Van Bockstaele, Bevegemstraat 23, 9620 Zottegem
tel. en fax (09) 360 19 04
Redactiesecretariaat en toezending kopij:
Dirk Van de Perre, Hoogstraat 23, 9401 Ninove-Pollare
tel. (054) 33 73 27

Elke auteur is verantwoordelijk voor de inhoud van zijn artikel.
Verantwoordelijke uitgever: Dirk Van de Perre
Zetel van de vereniging: Tulpstraat 1, 9308 Aalst-Hofstade
Kaftontwerp: Bart Maris
Druk: De Riemaecker Printing, Nukerkeplein 9, 9681 Nukerke (055) 21 14 04

Op de kaft is de penning van "Het Land van Aalst" (1617) weergegeven. Op de voorzijde staat het wapenschild van de twee steden Aalst en Geraardsbergen, op de achterzijde dat van de vijf baronieën Rode, Gavere, Zottegem, Boelare en Schorisse.

ISSN 0778-7731

DE BOEKHANDEL EN HET BOEKDRUKKERS-BEDRIJF IN AALST VAN 1700 TOT 1830. DEEL 2*

Daniël D'HERDT

3. DE PERIODE ROND 1800

Vanaf 1796 krijgt A.J. Van Coetshem, boekbinder, enig werk toegewezen vanwege de stadsoverheid. Deze Augustin Joseph Van Coetshem heeft in 1789 zijn winkel verkregen door aankoop (1). Hij is boekhandelaar en boekbinder, drukt geen boeken. Hij verkoopt ook geen nieuwigheden en geen vreemde werken. De eerste jaren bindt hij slechts enkele registers in, en levert hij ook enige registers aan de stad. Zo verkoopt hij in de jaren V en VI 14 boeken *groot mediaen* aan 28 st./boek, bindt hij enkele losse bladen, 9 registers en 6 *Receuil des arrêtes* in (2). In 1799 is hij de hoofdleverancier aan de stadsadministratie van alle papierbenodigdheden. Zo levert hij dat jaar 1 riem papier aan 5 guldens/riem, 81 boeken papier in verschillende papiersoorten o.m. *mediaen, groot mediaen en fijn propatria.* De prijzen variëren van 5 stuivers tot 14 stuivers/boek. Daarnaast bindt hij verschillende *recueil des lois, bulletins de lois* en registers in. Zijn totale rekening voor jaar VII bedraagt 86 guldens en 7 stuivers (3).

Ook de volgende jaren blijft hij verder werken voor de stad (4). In het jaar XI bindt hij de landboeken van Schaarbeek en Mijlbeke in, voor een bedrag van 7 guldens (5). Tussen 1804 en 1809 vinden we slechts één specificatie terug voor het leveren van 2 almanakken en het inbinden van een *recueil des attestes* en 1 boek (6).

Voor de culturele vereniging *Het Concert* levert hij in 1802 een 16-delige *Dictionnaire des plantes* aan 14 stuivers/deel, de fabels van de La Fontaine en ook 73 platen aan 2 1/2 st./stuk (7).

Voor de stad zijn er vanaf 1810 terug betalingsmandaten voor rekeningen terug te vinden. Deze behelzen de leveranties van papier en boeken, en inbindwerk. Van Coetshem vinden we nogmaals terug in 1816 met een specificatie van verschillende soorten papier (*post, groot mediaan, propatria*) en 2 almanakken. Datzelfde jaar bindt hij

* voor DEEL 1 zie jg. 48, 1996, nr. 2, p. 81-129
(1) SAA, Correspondance du département de l'Escaut, 1810,nr 3889 act. 7/4/1810
(2) SAA, bewijsstukken bij rekeningen, jaar 4-6
(3) SAA, bewijsstukken bij rekeningen, jaar 8
(4) SAA, betalingsmandaten jaar 9, nr178 en 231; jaar 10, nr 446 en 452
(5) SAA, betalingsmandaten jaar 11, dd. 5 Fructidor jaar 11
bewijsstukken bij rekeningen jaar 11, dd. 18 Floréal jaar 11
(6) SAA, betalingsmandaten 1806, nr 1819 dd. 21/8/1806
(7) SAA, Het Concert

eveneens *Journal Belgique* in voor de stadsadministratie (8). Een laatste rekening vinden we terug in 1823. Deze vermeldt inbindwerk, terwijl deze uit 1822 nog verschillende leveranties van papier inhield (9).

Het jaar VII levert Peter de Goesin uit Gent een niet onaardig aantal papier en drukwerk aan de stad Aalst (10). Hij levert onder meer 15 riemen en 49 boeken papier aan de stad aan verschillende prijzen. Daarnaast dient hij een rekening in voor drukwerk, voor een totaal bedrag van 152=5=0 (11), hoofdzakelijk brieven met allerhande hoofdingen zoals die nu gangbaar zijn in de verschillende administraties van het land. Zijn rekeningen worden reeds op 2 brumaire van het jaar VIII gemandateerd. Ook in het jaar XI levert hij nogmaals analoge drukwerken, brieven in verschillende formaten (*op groot postpapier, op groot propatria en klein mediaan*), voor een totaal bedrag van 51=5=2, waarvoor hij op 11 Vendimiaire van het gemeentebestuur opdracht kreeg (12).

Ene burger J.B. De Pauw levert rond de eeuwwisseling verschillende malen papier en inkt. Vermelden we hier even dat deze Jan Baptist De Pauw er ook zorg voor draagt dat de drukwerken afkomstig van J.J. Du Caju uit Dendermonde aan de administratie geleverd worden. Gedurende het jaar VII haalt hij 7 maal drukwerk op uit Dendermonde en levert zelf 20 potten inkt aan 1 gulden elk (13). Pennen worden zowel door burger De Buck (ongeveer 2000 stuks) (14) als door Pierre Van Langenhove (400 stuks) (15) regelmatig geleverd.

In de jaren 1805 en 1806 schaft J.B. Lesbroussart, directeur van het Aalsters College, de prijsboeken (een 100-tal per jaar) aan bij boekhandelaar Verbeyst uit Brussel, het inbindwerk wordt verzorgd door bovenvermelde Van Coetshem, terwijl het drukwerk, programmaboekjes en lijstjes voor het uitdelen der prijzen waarvan er 50 van elk worden ingebonden, geleverd worden door Frans Van Hese, drukker in Aalst. De totale kosten van dit alles belopen in 1806, 287=6=0 (16). Reeds in 1803 had Van Hese zulke programmaboekjes en lijstjes gedrukt voor dit Aalsters College *Instruction publique - Distribution des prix....., le 19 Thermidor an 11 (17 août 1803), A Alost chez François Van Hese, Imprimeur-Libraire, Rue Neuve.* Deze brochure

(8) SAA, betalingsmandaten, nr 4537 dd. 29/1/1816
(9) SAA, bewijsstukken bij rekeningen 1823, dd. 6/3/1823
(10) SAA, Correspondance de la mairie d'Alost, an 8-9, nr 93, 11 Vendimiaire jaar 9
(11) SAA, bewijsstukken bij rekeningen jaar 7
(12) SAA, Correspondance de la mairie d'Alost an 8-9, nr 93; Caisse de l'octroi, nr 772
(13) SAA, bewijsstukken jaar 8, periode Vendimiaire jaar 7 tot 17 Brumaire jaar 8
(14) SAA, bewijsstukken jaar 8, periode Vendimiaire jaar 7 tot 15 Frimaire jaar 8
(15) SAA, betalingsmandaten jaar 10, nr 325, dd. 2 Brumaire jaar 10
(16) SAA, betalingsmandaten jaar 1806, nr 1834

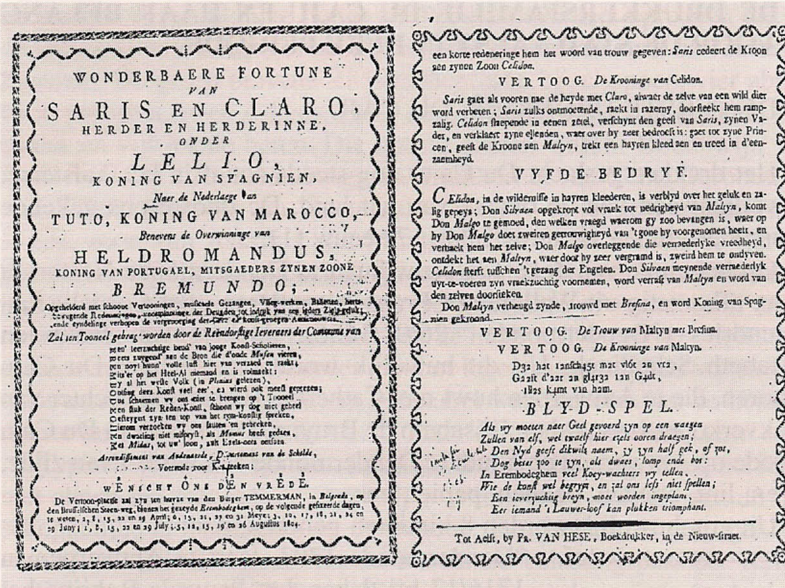

WONDERBAERE FORTUNE
VAN
SARIS EN CLARO,
HERDER EN HERDERINNE,
ONDER
LELIO,
KONING VAN SPAGNIEN,
Naer de Nederlaege van
TUTO, KONING VAN MAROCCO,
Benevens de Overwinninge van
HELDROMANDUS,
KONING VAN PORTUGAEL, MITSGAEDERS ZYNEN ZOONE
BREMUNDO;
Opgehelderd met schoone Vertooningen, musicaele Gezangen, Vlieg-werken, Balletten, hertsbewegende Redenvoeringen, ...
...ende eyndelinge verhopen de vergenoeging der ... en konst-gezinde ...
Zal ten Tooneel gebragt worden door de Reëndorstige Ieveraers der Commune van

...en' leerzuchtige bend' van jonge Konst-Scholieren,
...eets zuygend' aen de Bron die d'oude *Musen* vieren,
...en nooyt hunn' volle lust hier van verzaed en raekt;
...its'er op het Heel-Al niemand en is volmaekt:
...y al het wyste Volk (in *Plinius* gelezen),
...ofing dees Konst veel eer', en wierd ook meest gepresen;
...us schaemen wy ons niet te brengen op 't Tooneel
...een stuk der Reden-Konst, schoon wy dog niet geheel
...efteygert zyn ten top van het rym-konstig spreken,
...ierom verzoeken wy ons fauten en gebreken,
...n dwaeling niet misprysst, als *Momus* heeft gedaen,
...et *Midas*, tot uw' loon, zult Ezels-oors ontfaen.

Arrondissement van Andenaerde, *Departement van de Schelde*,
... Vorende voor Kerkeken:
WENSCHT ONS DEN VREDE.

De Vertoon-plaetse zal zyn ten huyze van den Burger TEMMERMAN, in *Belgrado*, op den Brusselschen Steen-weg, binnen het gezeyde *Erembodeghem*, op de volgende gefixeerde dagen, te weten, 2, 8, 15, 22 en 29 April; 6, 13, 21, 27 en 31 Meye; 3, 10, 17, 18, 21, 24 en 29 Juny; 1, 8, 15, 22 en 29 July; 5, 12, 15, 19 en 26 Augustus 1804.

een korte redeneringe hem het woord van trouw gegeven: *Saris* cedeert de Kroon aen zynen Zoon *Celidon*.

VERTOOG. *De Krooninge van* Celidon.

Saris gaet als vooren nae de heyde met *Claro*, alwaer de zelve van een wild dier word verbeten; *Saris* zulks ontmoetende, raekt in razerny, doorsteekt hem rampzalig. *Celidon* slapende in eenen zetel, verschynt den geest van *Saris*, zynen Vader, en verklaert zyne ellenden, waer over hy zeer bedroeft is: gaet tot zyne Princen, geeft de Kroone aen *Maltyn*, trekt een hayren kleed aen en treed in d'eenzaemheyd.

VYFDE BEDRYF.

C Elidon, in de wildernisse in hayren kleederen, is verblyd over het geluk en zalig gepeys; Don *Silvaen* opgekropt vol vraek tot nedrigheyd van *Maltyn*, komt Don *Malgo* te gemoed, den welken vraegd waerom gy zoo bevangen is, waer op hy Don *Malgo* doet zweiren getrouwigheyd van 't gone hy voorgenomen heeft, en verhaelt hem het zelve; Don *Malgo* overleggende die vernederlyke vreedheyd, ontdekt het aen *Maltyn*, waer door hy zeer vergramd is, zweird hem te ondyven. *Celidon* sterft tusschen 't gezang der Engelen. Don *Silvaen* meynende vernederlyk uyt-te-voeren zyn vraekzuchtig voornemen, word verrast van *Maltyn* en word van den zelven doorsteken.

Don *Maltyn* verheugd zynde, trouwd met *Bresina*, en word Koning van Spagnien gekroond.

VERTOOG. *De Trouw van* Maltyn *met* Bresina.

VERTOOG. *De Krooninge van* Maltyn.

BLYD-SPEL.

Als wy moeten naer Geel gevoerd zyn op een waegen
Zullen van elf, wel twaelf hier ezels ooren draegen;
Den Nyd geeft dikwils naem, zy zyn half gek, of zot,
Dog beter zoo te zyn, als dwaes, lomp ende bot:
In Erembodeghem *veel Koey-wachters wy tellen,*
Wie de konst wel begrypt, en zal ons lest niet spellen;
Een ieverzuchtig breyn, moet worden ingeplant,
Eer iemand 't Lauwer-loof kan plukken triomphant.

Tot Aelst, by FR. VAN HESE, Boekdrukker, in de Nieuw-straet.

vinden we terug in de bibliotheek van het St. Jozefcollege. Samen met J.J. Du Caju ontvangt F. Van Hese vanwege het stadsbestuur een kopie van het Keizerlijk decreet van 7 Germinal jaar 13, betreffende het verbod op het drukken van kerkelijke boeken (17).

Van deze Frans Van Hese zijn ons maar een paar drukwerken bekend. Van Gerarde De Nauw drukt hij *Prael-juig aen den weergalmen konst-praelden Jacobus Fris, intredende met de goude eermedaille in zijn geboortestad Geeraertsberge de 17 priarial jaer 11*. In 1804 drukt hij een argument *Wonderbaere Fortune van Saris en Claro, leider en herderinne onder Lelio, koning van Spagnien*. Deze toneelvoorstelling zal opgevoerd worden door de *Reëndorstige Ieveraers der Commune van Erembodeghem ten huyze van Burger Temmerman, in Belgrado, op de Brusselschen Steenweg, binnen Erembodeghem*, een eerste maal op 2 april 1804 en verder elke week tot 26 augustus 1804.

Vermelden we tenslotte nog dat in 1810, Jacques Steppe, boekhandelaar, de prijsboeken zal leveren voor de primaire scholen te Aalst (18).

(17) SAA, Correspondance de l'administration municipale an 12-14, nr 1668
(18) SAA, betalingsmandaten jaar 1810, nr 2620

4. DE DRUKKERSFAMILIE DU CAJU EN HAAR BELANG VOOR DE STAD AALST IN DEZE PERIODE.

A. DE EERSTE DRUKKERS DU CAJU

Het drukkersgeslacht Du Caju, nog steeds actief in het Aalsterse, is wellicht één van de oudste van het land. De oudste ons gekende voorvader vinden we terug in de 17e eeuw (1).

Op het einde van deze 17e eeuw huwt te Dendermonde Nestor du Caiu, afkomstig uit Wallonië of Frans-Vlaanderen, met Cornelia van Calendries (°Dendermonde 26/01/1656), dochter van Jacob en Elisabeth Schellinck. Uit dit huwelijk wordt o.a. Willem Du Caju geboren, die te Antwerpen huwt met Catherina Huyssens, dochter van boekverkoper Leonard en Elisabeth de Bruyne. Deze Willem Du Caju is bode op Antwerpen en houdt te Dendermonde een winkel van zijde, garen, lint, boeken, pennen, papier, enz.

Uit zijn huwelijk worden 8 kinderen geboren, o.a.:

- Antoon-Jozef, °Dendermonde 1703, leert te Antwerpen in 1716/17 bij deken Jan Pauwels Robijns het boekdrukken en boekverkopen. Hij laat zich als poorter van Antwerpen inschrijven op 20/10/1725, en wordt zelf meester-drukker in 1727/28.
- Jacob-Jan, °Dendermonde 08/01/1707, boekdrukker,
- Jan Frans, wordt onderpastoor te Waasmunster
- Jozef Marc, treedt in het klooster te Postel.

B. JACOB JAN DU CAJU

Jacob Jan Du Caju wordt te Dendermonde geboren op 8 januari 1707. Zoals zijn oudere broer trekt ook hij naar Antwerpen, waar hij in 1728/29 het boekbinden leert bij meester Melchior Nicolaes Persoons (2), en het boekdrukken en boekverkopen bij zijn broer Antoon-Jozef. Op 30/08/1729 ontvangt hij van Keizer Karel het octrooi van boekdrukker en boekverkoper. Dit octrooi vermeldt dat hij gedurende twee jaren *den stiel van boeckdrucker en boeckvercooper heeft geleerd bij Antonius du Caiu, synen broeder* en dat hij in Dendermonde een drukkerij mag oprichten *daar er geen ambacht van drukker is.*

(1) J. Broeckaert, Dendermondse Drukpers,in de Oudheidkundige Kring der Stad en des voormaliges Lande van Dendermonde, Buitengewone uitgave V en VI, Dendermonde 1890-1894
(2) SA Antwerpen, St. Lucasgilde

Te Dendermonde volgt hij Daniël van Noorthoven op, die gedurende lange tijd werkzaam was in deze stad. Deze van Noorthoven drukte in 1714 in opdracht van het Aalsters stadsbestuur voor de jubilerende griffier Van Waesberghe (3). Nog voor de stad en het Land van Aalst levert hij een plakkaat over de turfputten in het Land van Aalst (1722), een devotieboekje van de broederschap van de H. Doodstrijd in de St. Martinuskerk (1723), een toneelprogramma van de gezellen van de H. Barbara (1723), en in 1726 *Conditien op de welcke vanweghen de Ghedeputeerden van de twee Steden ende Lande van Aalst, verpacht worden de Impositien gestelt op de Bieren, Wijnen ende Pasturerende Bestialen van deselve Lande* (4).Van deze *Conditien* werden er ook reeds in 1718 door hem 400 exemplaren aan het Hoofdcollege geleverd.

In 1729 komt Elisabeth de Bruyn, weduwe van Leonard Huyssens, en grootmoeder van Jacob Jan, zich in Dendermonde vestigen bij haar schoonzoon Willem du Caju. Als compensatie schenkt zij bij notariële acte (verleden voor notaris Van Vergelo op 31/10/1729) onder voorbehoud van vruchtgebruik, al haar goederen aan de kinderen van Willem Du Caju. Bij haar overlijden erft Jacob Jan van zijn grootmoeder een grote partij folianten, gebonden en ongebonden, boeken en papier (acte 30/12/1732: notaris Van Vergelo). Nu kan Jacob Jan, die tot dan in de zaak van vader Willem werkzaam was, zijn eigen atelier en winkel beginnen.

In 1735 huwt hij met Anna Jacoba Monnier, vestigt zich in de Torenstraat, huis *Den Biecorf*, tot wanneer hij in 1748 het huis *De Kat* koopt in de Scheldestraat.Tijdens zijn leven zal drukker Jacob Jan nog verschillende malen van adres veranderen. Hij overlijdt op 31/10/1783 te Dendermonde. Na zijn dood zet zijn weduwe de drukkerij en de boekhandel voort tot bij haar overlijden op 10/01/1792.

Voor de algemene lijst van de bij hem gedrukte werken verwijzen we naar J. Broeckaert *Dendermondse drukpers* uitgegeven in 1890.

Jacob Jan werkt regelmatig voor de stad Aalst. Reeds in 1738 bindt hij voor de stad rekeningen in (5). Deze worden door de klerk Egidius van der Jeught te Dendermonde afgehaald. In 1743 levert hij papier ten dienste van de griffiers (6) en in 1746 drukt hij maar liefst 18 boeken en later nog eens 50 boeken (7) logementsbiljetten voor de stad Aalst. Voor het Land van Aalst vinden we een eerste rekening in 1736 voor het drukken van 304 exemplaren van *sekere conditien van de*

(3) SAA, SA, Reg 475
(4) A. Stroobants, Onder de pers, berichten uit de Dendermondse drukkerswereld, Dendermonde 1993. Een exemplaar bevindt zich in de verzameling J. Dauwe.
(5) SAA, SA, Reg 664, act. 28/6/1738
(6) SAA, SA, Reg 664, act. 7/10/1743
(7) SAA, SA, Reg 665, act. 12/5/1746 en 5/11/1746

impositien, met daarnaast het loon over het inbinden van 4 mediaanboeken. Deze rekening wordt hem echter slechts in 1738 voldaan. Datzelfde jaar levert hij via klerk Van der Jeught 3 riemen *mediaen* papier en bindt in totaal nogmaals 6 mediaanboeken in voor het Landscollege. Het is echter vanaf 1746 dat hij aan deze administratie jaarlijks naast het drukwerk, ook het papier en de pennen zal leveren. Dat eerste jaar levert hij 23 riemen papier in volgende soorten: *propatria, beste propatria, alderbeste propatria, beste post, Londe Waping en beste mediaen.* Dit eerste jaar wordt enkel *de Subsidie* als drukwerk vermeld. Dit jaar worden door de Gentse drukker Jan Meyer rechtstreeks 65 *Practisyns dagwysers a 18 st. ijder* aan het Hoofdcollege geleverd. Het volgende jaar drukt hij naast 2080 kwitanties (waarvoor hij 20 boeken *propatria papier* nodig heeft), 8 verschillende plakkaten, 150 beschrijven en 168 *exemplairen inhoudende den staet van Leverantien synde drij bladers in folio groot.* Ook worden er ongeveer 2000 pennen geleverd en worden er 11 rekeningen ingebonden. Zoals reeds gezegd gaat het L.v.A. zich vanaf 1748 bij Wwe de Goesin bevoorraden wat betreft de plakkaten. Niettegenstaande kan Du Caju in 1747/1748 toch verschillende drukwerken aan het Landscollege leveren: zo worden onder meer 2000 ordonnantien, 2090 kwitanties en 800 uitzendbrieven gedrukt. De *Conditien van de impositien* worden in op 11/12/1750 een eerste maal door Du Caju herdrukt op 350 exemplaren, waarvoor hij 40 gulden aanrekent, en, een tweede maal op 14/4/1756. Dit maal tellen deze *Conditien* 16 bladzijden, worden ze gedrukt op 1000 exemplaren en wordt hiervoor 100 guldens aangerekend. Vanaf 1754 levert Du Caju nog enkel drukwerken. Het papier en de pennen worden voortaan door de klerk zelf aangeleverd en aangerekend. Zijn drukste periode voor de stad beleeft hij rond 1760. In 1759 drukt Du Caju 1500 tolbrieven, bindt stadsrekeningen, cohieren en settingboeken in (9). In 1760 bindt hij de vernieuwing van den *Boeck met den Haire* in (10). In 1763 en 1764 levert hij nogmaals logementsbiljetten en tolbrieven (11). Voor het Land van Aalst worden hem nog 2 rekeningen voldaan op 11/10/1766 en op 24/3/1767 voor het drukken van brieven en sententiën (12). Na 1767 zal het de reeds vermelde Aalsterse drukker D'Herdt zijn die zowel voor de stad als voor het Land het merendeel zal leveren. In 1770 levert hij echter nog voor de ambacht van St. Elooi *vaentjes* voor de som van 15=12 1/2 (13).

(8) SAA, LvA, Reg 6121, ord. 11/6/1738
(9) SAA, LvA, Reg 6128, ord. 12/10/1746
(10) SAA, LvA, Reg 6128, ord. 6/3/1746
(11) SAA, LvA, Reg 6130, ord. 25/10/1747
(12) SAA, LvA, Reg 6132, ord. 31/5/1751
(13) SAA, LvA, Reg 6139, ord. 15/7/1756

Van Jacob Jan Du Caju zijn ook nog volgende drukwerken i.v.m. Aalst te vermelden:

- *Sanggedicht op de blijde feesten van de deugdrijke religieuse Agnes Poutrain, moeder van O.L.V gasthuys binnen Aelst vierende de Jubilé van Religie op de 15 julius 1754.*
- *Dankschrift voor eerste communie van Jonker Maximilianus de Castaneda op 24 juli 1762 bij de paters der societyd Jesu binnen keyserlycke stad van Aalst.*
- *Geestelijke waepenen tegen de dood. Het Leven ende Mirakelen van de H.Maget ende Martelaresse Barbara....., alsook de getydekrans en litanie van de H.Barbara, moeder der biechte, getrocken uyt het Boek van d'Heer en Mr. Cornelis Perdaens, bacelier in de H.Godtheyd, ende onderpastoor van den H.Martinus tot Aelst, door AFVV (goedkeuring van 1738)*
- *Ildegerte, koninginne van Noorwegen ofte het voorbeeld van de Vrouwelijke Liefde, Dapperheid ende Standvastigheid, blij-eyndend Treurspel. Sal vertoont worden door de Kunst-minnaers van de Redenrijke Gulde, der groote Leerster,Maegd, ende Martelaresse de Heylige Catherina, onder de sin-spreuk Amor Vincit, binnen de keyser lyke stad Aelst op de 6, 7, 10 en 12 July 1749. Op-gedraegen aen Mijn Edele Heeren Borghemeester ende Schepenen der geseyde stad Aelst - 1749.*
- *Den christelycken ende onoverwinnelycken Iver van den seer Treffelijken Bisschop Audas ende vande vroomdadige kampvechters Christi, Hormisdas ende Suenes, eerste Princen van Persien, Zegenpraelende (door het vergieten van hun eygen Bloed) over de Goddeloose vervolginge van den Bloed-gierigen Varanes koning van Persien. Sal speelwys verthoont worden door de Iverige Jongheydt binnen Aelst. Opgedraegen aen de Edele, Weirde ende Voorsienige Heeren Burgemeester ende Schepenen der Keyzerlycke Stadt Aelst, den 12, 13 ende..... January 1749.*
- *Zegepraelende wapens gesmeet in het Forneys der Liefde van de Godtminnende en Kloekmoedige Joufvrouw Aldegondis Francisca de Smedt, nu genaemt vrouw Ferdinande, Belovende voor altyd te stryden volgens de Evangelische Raden onder den Glorieusen Standaert van den Honingvloeyenden vader Bernardus, in de vermaerde Abdye (gezeyd) Ten Roosen op den 29 september 1754.*
- *Hooftman, keyser, prince, dekens, capiteyn, alpheris ende tresorier van 't Gilde van den edelen ridder Sint-Joris, onderhouden met den voetboge binnen de keyserlyke stadt Aelst, 1751.*
- *Het leven ende doodt van den Heylige zegenpraelende maghet ende martelaresse Barbara, patronesse tegen de pest en onvoorsienige doodt, met kort begryp van haere mirakelen, in twee boeken. Rykelyk verciert met schoone leeringen in rym gestelt en op-geheldert door den geroosmarynden Simon Lucas Charité, schuylende onder het geweld verwinnende Rath der Waerheyd, voerende voor sinspreuk Vicit vim Veritas (1762)*

- *Lijk-traenen over onze alderdoorluchtigsten Souveryne Maria Theresia, Keyzerinne, Koninginne van Hongarien en Bohemen, Verruylende het Tydelyk met het Eeuwig, in het drij en zestigste jaer haers ouderdom, op den alderbeweenlyksten dag den 29 der Maend November 1780. In rouwtoon uyt-getreurt door Simon Lucas Charité.*
- *De onstervelyke en glorieuze gedagtenisse van wylent Karel Alexander en Maria Theresia, met de herlevinge van Oostenryk, gevolgt van het zeeg-praelnde Nederland over het ontfangen van Syne gedenkweirdig ste Roomsch-Keyzerlyke Majesteyt den grooten Josephus den II, met den gewenschten intrede en huldinge van onze Doorluchtige Kapiteyns,Gouverneurs Generaels der Oostenryksche Nederlanden. In Proza en Heldenverzen met Zinnebeelden verciert, en gezongen (in twee Delen) door den Aelsterschen Vlaemschen Digter Simon Lucas Charité.*

C. JACOB JOOST DU CAJU

Uit het huwelijk van Jacob Jan met Anna Jacoba Monnier wordt o.a. Jacob Joost geboren op 07/03/1743. Deze huwt op 27/9/1768 met Isabella Eugenia Petronella van Lokeren en vestigt zich in 1775 te St. Niklaas waar hij naast boekdrukker ook de stiel van landmeter uitoefent. Verschillende plans en kaarten worden door hem vervaardigd.

Na de dood van zijn moeder vestigt hij zich weer in Dendermonde, neemt er het ouderlijke bedrijf over, is gemeentelijk raadslid voor het Kanton Aalst(in het jaar V), is in Dendermonde geruime tijd ambtenaar van de burgelijke stand, geeft er vanaf 1803 les aan de pas opgerichte Academie van Schone Kunsten en is o.a. voorzitter van de rederijkerskamer *Kunstliefde*.

In 1793 start hij met de wekelijkse uitgave van een gazet *Het Wekelijks Nieuws*, dat echter reeds na 1 jaar ophoudt te bestaan. Vele jaren later, in 1808, start hij opnieuw met de uitgave van een periodiek. Tweemaal per week wordt *L'Indicateur* uitgegeven, welke in 1811 wordt vervangen door *Den Indicateur*. Ingevolge de wet op de drukpers ontvangt Jacob Joost op 15/07/1811 het drukkersbrevet en op 01/01/1813 een vergunning tot het uitbaten van een boekhandel.

Hij overlijdt op 29 juli 1817.

Drie van zijn zonen treden in de voetsporen van vader Jacob Joost, nl.

- Frans Jacob, °St. Niklaas 06/09/1774 drukker te Dendermonde
- Jacob Jan drukker te St. Niklaas
- Jan Jacob, °St. Niklaas 21/11/1770 drukker te Aalst

Zijn dochter, Isabella, °St. Niklaas 13/8/1775, huwt op 26/01/1809 met Jozef Snoeck uit Gent. Dit huwelijk geeft aanleiding tot de oprichting van de drukkerij Snoeck-Du Caju.

Wanneer in Aalst op het einde van de 18e eeuw, zoals we reeds gezien hebben, drukker D'Herdt moeilijkheden krijgt met de over-

heid, gaan de stadsdiensten zich onder meer bij drukker Jacob Joost Du Caju bevoorraden. Reeds in het jaar V drukt hij onder meer logementsbiljetten, tabellen, registers en declaratiën (14). Vanaf het jaar VI worden in grote getale logementsbiljetten (meer dan 10.000 in een periode van 18 maand), paspoorten en *declaratien voor personele contributien* door burger De Pauw afgehaald bij Du Caju in Dendermonde voor rekening van de stad Aalst. Zo levert Du Caju in de loop van het jaar VI, 3000 logementsbiljetten aan 9 guldens, 1000 bonnen aan 6 guldens en 300 declaratien voor persoonsbelasting aan 7 guldens (15). De volgende jaren wordt steeds meer gedrukt voor de stad aan prijzen die lager liggen dan deze van drukker D'Herdt. Zo levert hij o.m. 4000 bonnen aan 16 guldens, 200 registreerpaspoorten aan 10 guldens, nogmaals logementsbiljetten, 7000 aan 21 guldens, in het jaar VII, en in het jaar VIII 2000 biljetten aan 6 gulden (16). Het jaar IX maakt hij allerhande biljetten (losbiljetten, vervoerbiljetten en passevans voor bier, vervoerbiljetten voor gezouten vlees en hespen) voor een totaal bedrag van 109 guldens (17). Hetzelfde jaar brengt hij nog een rekening binnen van 20 guldens voor betalingsmandaten en uitvoerbiljetten van bier (18). Op 30 Fructidor jaar X, geeft de stad Aalst aan J.J. Du Caju de opdracht tot het opmaken van de tabellen van de burgelijke stand (19).

In het jaar X krijgt echter ook Jacobus Joost het moeilijk om zijn betalingen te ontvangen (20). Op 12 Vendimaire jaar X levert hij 2 huwelijksregisters af, samen met de vraag de specificatie tegen de daaropvolgende woensdag te mandateren, daar zijn beide zonen dan naar Aalst komen. Op 5 Pluviose komt hij zelf naar Aalst om de betaling van bovenvermelde specificatie te ontvangen, maar moet onverrichterzake terugkeren. De betaling wordt hem op 15 Brumaire van hetzelfde jaar toegezegd, maar dan weer niet uitgevoerd ondanks zijn dringend verzoek tot betaling. Op 17 Thermidor jaar X tenslotte verkrijgt hij eindelijk de betaling voor zijn prestaties, wanneer zijn rekening via burger Impens, ontvanger der communale rechten, gemandateerd wordt (21). Twee rekeningen uit het jaar X, één van 46=3=9 en een andere van 39=17=6, worden binnen de 14 dagen na de levering reeds gemandateerd, wat toch uitzonderlijk mag genoemd worden in deze periode. Tijdens het jaar XI verzorgt hij nog de levering van bil-

(14) SAA, SA, Reg 665, act. 22/2/1759 en 24/6/1759
(15) SAA, SA, Reg 665, act. 18/11/1760
(16) SAA, SA, Reg 665, act. 18/6/1763 en 8/3/1763
(17) SAA, LvA, Reg 6149
(18) SAA, SA, Reg 195, jaar 1770
(19) SAA, SA, Reg 668, act. 18 Germinal jaar 5 en 16 Nivose jaar 5
(20) SAA, bewijsstukken bij rekeningen jaar 4-6
(21) SAA, bewijsstukken bij rekeningen jaar 8

jetten, registers, reglementen voor de politie (150 stuks voor een totale prijs van 72 guldens), e.a. Deze worden hem door de gemeenteraad toegewezen in een schrijven, waarin hem tevens gemeld wordt dat zijn rekeningen gemandateerd zijn (22). Deze rekeningen worden echter getekend door zijn zoon Jan Jacob en dit mits de *incommiditeyt sijne vader.*

D. JAN JACOB DU CAJU

Jan Jacob Du Caju wordt te St. Niklaas geboren op 21/11/1770 als zoon van drukker Jacob Joost Du Caju en Isabella Eugenia Petronella van Lokeren. Zoals zijn broers gaat ook Jan Jacob in de voetsporen van zijn vader en voorouders en legt zich toe op de boekdrukkunst. Vader Jacob Joost ziet klaar dat, wanneer drukker D'Herdt zich moeilijkheden op de rug haalt met de Aalsterse overheid, er voor hem en zijn familie, in deze toch moeilijke tijd, een nieuwe markt openligt.

Wanneer zijn zoon regelmatig in opdracht van zijn vader naar Aalst komt, kan deze zich geruime ter plaatse van de toestand vergewissen en er de nodige kontakten leggen. Als Judocus Ludovicus D'Herdt op 25 Brumaire jaar XI overlijdt, koopt Jan Jacob de drukkerij D'Herdt op, en slechts twee maanden later doet hij zijn eerste leveringen voor de stad *Spécification de J.J. Du Caju Imprimeur Libraire à Alost* (23). Reeds het volgend jaar levert hij naast papier en inkt, de alma-nakken en registers. Daarnaast bindt hij registers in en drukt hij brieven, affichen, biljetten, bonnen, tabellen en de registers van de burgelijke stand (24).

Op 19/12/1805 om 11 uur huwt hij Justine Petronella De Deyn (°Ninove 29/6/1781), dochter van beenhouwer Pierre Joseph De Deyn en Antoinette de Four, beide uit Ninove afkomstig. Uit dit huwelijk worden op 03/071806 Virginie Pauline en op 18/05/1808 Joseph Gustave geboren.

Voor de sociëteit *Het Concert* vinden we een betalingsspecificatie uit 1801 voor 3 gulden en 10 stuivers over 1000 kwitanties voor trimestriële betalingen en een andere daterend 1803 over 2000 *annonces ende convocaties*. Vanaf 1807 vinden we jaarlijks specificaties van geleverde drukwerken en dit tot 1818, wanneer Jozef Sacré de leveranties aan deze sociëteit zal verderzetten. Jan Jacob drukt voor deze vereniging kaarten voor hun concerten, redouten en verschillende

(22) SAA, betalingsmandaten jaar 9, nr 182 dd. 2 Floréal jaar 9
(23) SAA, id., nr 268 dd. 22 Thermidor jaar 9
(24) SAA, Correspondance de la Mairie an 9-10, nr 588

HELDEN-DICHT

OVER DEN

LASTER,

Gekroont met den gouden Eer-penning in het luysterlyk Prys-geding, uytgeschreven door de Maetschappy van Rhetorica; onder tytel, Kunst en Eendragt en Keu-spreuk:

SLAET D'OÓG OP CHRISTI KRUYS,

BINNEN BRUGGE.

DOOR CH. BROECKAERT,

Medelid der al-oude Maetschappy van Taal-en-Dicht-kunde, gezeyd *Catharinisten* binnen Aelst.

Tot AELST, by J. J. DU CAJU, in de korte zout-straet.

bals. Verder levert hij convocatiekaarten, ballotagekaarten (uitnodigingen tot het kiezen van nieuwe leden), kwitanties en gedenkkaarten voor requiemmissen. Uit zijn specificaties noteren we dat het aantal leden van deze vereniging sterk varieert. Het ledenaantal is minimaal 108 (begin 1818) en maximaal 136 (midden 1810) (25).

In 1805/1806 drukt hij voor de verschillende stadsdiensten o.a. marsorders, broodbiljetten, registers van geboorte, overlijden en huwelijk. Voor het inbinden van deze registers rekent hij 31 franken en 88 centiemen (26). Daarnaast worden nog steeds papier, inkt en registers geleverd. Zijn prijzen zijn echter sterk gestegen, en zo vraagt hij nu onder meer voor 1000 logementsbiljetten 5 guldens, daar waar amper drie jaar geleden de algemene gangbare prijs 3 guldens was. Voor de periode 1807 tot 1810 hebben we geen rekeningen en specificaties gevonden.

Van Karel Broeckaert, factor van de Catharinisten, drukt hij in 1806 *Heldendicht over de laster* en voor notaris Vanderheyden maakt hij een verkoopsaffiche *Schoone Huysen, Speelgoed, zaeylanden en bosschen te koop*. Deze verkoop gaat door op 25/05/1808. Op deze affiche vinden als woonplaats Korte Zoutstraat n° 208. Vanaf 1807 drukt hij voor het Aalsters college de eindexamens en de prijsuitreikingen en dit tot 1816, wanneer Sacré deze drukwerken verder zal verzorgen. In 1809 drukt hij *Den Jongsten Dag des Oordeels in helden-versen Ten Prys-stryd opgehangen binnen Aalst, Den 22 van Wynmaend 1809*, uitgegeven naar aanleiding van een tweede prijskamp voor taal- en dichtkunde die te Aalst werd uitgeschreven op 31 juli 1809. Voor de schuttersvereniging van H. Antonius levert hij in mei 1809 *de conditien voor de Prijsschieting van 3 July 1809* (27).

In een decreet van 1810 vraagt de Franse overheerser aan de verschillende stadsbesturen de stand van zaken betreffende drukkers en boekhandelaars. Op 07/04/1810 verklaart Jan Jacob het volgende (28):

- hij is sinds 8 jaar in Aalst gevestigd; de drukkerij heeft hij verkregen door aankoop van deze van zijn overleden voorganger Judocus Ludovicus D'Herdt.
- hij bezit 1 drukpers: het aantal karakters in zijn drukkerij correspondeert hiermee. Tevens bezit hij de nieuwste Parijse karakters.

(25) SAA, betalingsmandaten jaar 10, nr 419 dd. 8 Pluviose jaar 10
(26) SAA, bewijsstukken bij rekeningen jaar 10
dd. 12 Vendimiaire, 15 Brumaire, 5 Pluviose jaar 10
(27) SAA, Correspondance de la Mairie an 11-12, nr 637, 727 en 746
(28) SAA, betalingsmandaten jaar 11, nr 896 dd. 1 Messidor jaar 11

- hij drukt geen grote werken of herdrukken. Hij drukt effecten, affiches, registers van de burgelijke stand, waarschuwingen, omzendbrieven en andere administratieve stukken.
- de boekhandel is zijn voornaamste bezigheid.
- daarnaast worden ook boeken en registers ingebonden.

Op 15/07/1811 krijgt hij zijn drukkersbrevet:

Vu l'Arrête de Son Excellence le Ministre de l'Interieur sous la date du Neuf Juillet 1811, pris en exécution de l'article 3 du Décret Imperial du 5 Fevrier 1810, contenant Reglement sur l'Imprimerie et la Librairie, lequel Arrête maintient le Sieur Jean Jacques Ducaju, dans l'exercice de l'état d'Imprimeur, dans le département de l'Escaut, arrondissement de Termonde, à la residence de Alost. Nous, Conseiller d'Etat, Directeur de l'Imprimerie et de la Librairie, conformement à l'article 9 du même Décret, et suivant les dispositions du Décret Imperial du 2 fevrier 1811, nous avons accordé le present Brevet d'Imprimeur à Sr. Jean Jacques Ducaju, pour lui servir et valoir ce que de rais on, et exercer ledit Etat d'Imprimeur, en se conformant aux Lois et Reglements, à la charge, par l'Impretant, de le faire enregistrer au Tribunal civil du lieu de sa résidence, apres Y avoir prêté serment de ne rien imprimer qui puisse porter atteinte aux devoirs des sujets envers le Souverain, et é l'interêt de l'Etat.

Fait à l'Hotel de la Direction Générale de l'Imprimerie et de la Librairie, le Quinze Juillet Mil huit cent onze.

In 1811 lopen bij hem *Couplets Chantés à Alost, le 28 juillet 1811 au banquet donné à l'occasion du concordat passé entre quatre confreries de Sainte George ou des Arbalestriers* van de persen, en van J.B. Luycx geeft hij in 1813 *Den invloed der Herstelde Godsdienst op de Mensch. De Dank door Daaden beweezen*, uit.

Voor de Abdij van Ninove drukt hij in 1813 een dankbetuiging bij de overdracht van de abdijkerk aan de parochie *De dankbaarheyd door daaden beweezen, ter gelegentheyd der gifte van de Abbatiale tot een parochiale kerke aen de borgers der stad Ninove.*

Tussen 1810 en 1815 vinden we enkel de betalingsmandaten van de geleverde goederen voor de stad zonder de exacte specificaties (29). Deze mandaten vermelden enkel de leveringen van drukwerken, papier en bevolkingsregisters. Daarnaast wordt hem ook het inbindwerk van verschillende registers vergoed. Vanaf 1815 vinden we opnieuw specificaties terug. In dat jaar drukt hij zomaar eventjes

(29) SAA, betalingsmandaten jaar 12, nr 1021 dd. 14 Frimaire jaar 12

EXERCITATIONES SCHOLASTICÆ HABENDÆ

IN AULA

COLLEGII ALOSTANI

ANTE

SOLEMNEM PRÆMIORUM DISTRIBUTIONEM.

Ab horâ 10 matutinâ ad meridiem et a 3 pomeridiana ad 5.

Die 25 Augusti à scholis inferioribus ad Gramm. inclusivè.
Die 26 à syntaxi ad classem Eloquentiæ inclusivè.
Die 28 antè meridiem, scholæ linguæ græcæ, Geographiæ, Arithmeticæ etc., post meridiem:

FORENSIS DISPUTATIO DE TRIBUS VITIIS JUVENTIS INTER

Ad. Dellafaille d'Huysse, . *Gandensem.*
Franc. Vanderbiest, ... *Bruxellensem.*
Jo. Lantheere, ... *Gandensem.*
Judice Josepho de Potter, ... *Gandensi.*

Oratio D. PRINCIPALIS de educatione Christiana, quam excipiet

PRÆMIORUM DISTRIBUTIO.

ALOSTI typis J.-J. DU CAJU.

1815.

24.000 logementsbiljetten (30). Daarnaast levert hij zoals vroeger de registers van de burgelijke stand, bindt andere registers in, drukt mandaten, affiches, omzendbrieven, kwitanties, briefhoofden en allerhande prijslijsten. Eind 1815 levert hij nogmaals 7900 logementsbiljetten. Hetzelfde jaar drukt hij onder meer *Oesopus, vijfde nieuwjaarslied voor 1815.*

In 1816 dient hij zijn rekeningen in op voorgedrukt papier *Chez J.J. du Caju, Imprimeur à Alost.* In 1816 maakt hij voor de octrooidienst o.a. slachtbiljetten voor het hoornvee en vervoerbiljetten voor onder meer hout (31). Daarnaast voorziet hij de verschillende diensten van registers en bindt deze in. Zijn produktie voor de stad blijft hoog en hij levert onder andere verder de registers van de burgelijke stand en dit tot 1822. In 1817 drukt hij 50 affiches voor de foor in Aalst, mandaatregisters en oproepbrieven (32).Tot 1820 is hij ongeveer enig leverancier van stadsdrukwerk en levert nu o.a. prijslijsten voor graan, groenten en brood, 800 oproepbrieven van gemeenteraad, 350 alfabetische kieslijsten, militielijsten, en allerhande affiches en brieven (33). Vanaf 1821 krijgt drukker Jozef Sacré meer en meer drukorders voor de stad en vanaf 1822 gaat deze drukker zelfs de registers voor de burgelijke stand leveren.

Jacob Jan dient in 1822 een laatste maal een specificatie in voor o.a. gedrukte tarieven van eetwaren, dranken en brandstoffen, voor het leveren van papier en voor het inbinden van de registers van de burgelijke stand. Hij woont dan *Groote Markt*, wijk C2.

Ondertussen drukte hij voor een openbare verkoop van notaris C. Evit in 1818 een lijvige catalogus van een verzameling boeken. Zoals hij in het voorwoord weergeeft zijn deze boeken afkomstig van verschillende nalatenschappen. De verkoop zal doorgaan op 24 en 25 september 1818 en er zijn zo maar eventjes 555 loten te verkopen,waaronder enkele tientallen werken uit de 16e eeuw, enkele honderden uit de 17e eeuw, en de overgrote meerderheid uit de 18e eeuw. De werken zijn onderverdeeld in theologische werken, historische en klassieke. Alle boeken zijn verder onderverdeeld volgens afmeting in folio, quarto, octavo en minora forma. Hij gebruikt ook twee lettertypes naargelang de werken in de Nederlandse dan wel in een vreemde taal zijn gedrukt.

In 1819 laat J.J. De Smet, oud-principaal aan het St. Barbara instituut te Gent, en nu lesgever aan het Aalsters College onder Van

(30) SAA, Het Concert
(31) SAA, betalingsmandaten 1806, nr 1729 dd. 1/4/1806
(32) SAA, St. Antoniusgilde
(33) SAA, Correspondance du département de l'Escaut, 1810, nr 3389 dd. 7/4/1810

Crombrugghe, een brochure *Kerkelijke Geschiedenis* anoniem bij Du Caju drukken. In deze uitgave werd Willem van Oranje in zijn strijd tegen de Rooms-Katholieke kerk in de 16e eeuw in een zeer slecht daglicht geplaatst. In een verslag daterend 16/05/1824 verklaart Gouverneur van Oost-Vlaanderen graaf Philippe de Lens, stuwende kracht achter de Gentse Universiteit en sterk anti- Van Crombrugghe, dat hij reeds opdracht had gegeven dit schoolboek uit het college te verwijderen. Minister van Onderwijs Falck getuigt dat in de tweede uitgave, uitgegeven door Jozef Sacré, de bewuste passage werd aangepast en dat dit werk dan ook terug mag verkocht worden (34).

In 1821 levert Jan Jacob voor het Jubelfeest van de Catharinisten *Amor Vincit, Jubelfeest 1821,* bevattende onder meer een dichtwerk van H. Broeckaert *Jubelkroon gevlochten voor den schedel van den heer Carolus Jos. De Ruddere.* In 1822 maakt hij voor Gillis van Landuyt *een groothertigen nieuwjaerswensch*, voor zijn 55-jarig bodeschap van Ninove op Enghien. In 1825 herdenkt Prudens van Duyse, erelid der Catharinisten, de overleden koning van hun maatschappij Joannes Alexander Lenaert in een lofrede en een prachtig gedicht *Lijktranen.* Beide werken lopen bij J.J. Du Caju van de persen.

In 1827 maakt hij een affiche voor notaris De Buck voor de verkoop van meubelen, klederen en lijnwaad. Voor de *Societé de Flor*e in Aalst drukt hij in 1828 en 1829 een catalogus voor de zomertentoonstellingen. Van J.J.M. lopen in 1828 twee studieboeken van de persen *Het Fransch Conjugatieboek* en *Voornaamste regelen der Fransche taal met betrekking tot het Nederlandsch.*

De stadsdiensten worden ondertussen bevoorraad door Carolus Spitaels, die na het vertrek van drukker Sacré naar Brussel in 1826, alle drukwerken aan de stad levert.

Jan Jacob overlijdt te Aalst op 22/04/1841. In de loop van de jaren 1830 heeft echter ook zijn zoon Gustave een drukkerij geopend in Aalst. Gustave Du Caju huwt met Anna De Vijlder en samen geven zij het ontstaan aan de drukkerij *Du Caju- De Vijlder*, waarvan de nazaten nu nog altijd in de drukkerswereld actief zijn.

(34) SAA, betalingsmandaten 1810/1813, nr 2674,2719, 2973, 3017, 3209, 3240, 3424, 3720
(35) SAA, betalingsmandaten 1815, nr 4227
(36) SAA, bewijsstukken bij de rekeningen 1816, 2 exemplaren
(37) SAA, betalingsmandaten 1817, nr 4938
(38) SAA, bewijsstukken bij rekeningen 1820
(39) H. Strijpens, Oost-Vlaanderen : Bouwheer van de Staat België, Aalst, p 55-56

5. JOZEF SACRÉ, BOEKDRUKKER (1778 - 1849)

A. SITUERING

Op 16/02/1720 overlijdt te Lebbeke Jacobus Sacré, echtgenoot van Katherina Wasteels, waarmee hij 7 kinderen heeft gehad, en waarvan er bij zijn overlijden nog 5 in leven zijn. Eén van hen, Frans Sacré, huwt op 06/02/1724 te Lebbeke met Joanna Margaretha Persijn, dochter van Gillis en van Barbara Theresia Cools. Tien jaar later, in 1734, vestigen ze zich in Merchtem en kopen er van Juffrouwe Ester Rosa van der Vorst een huis met tuin (1) en land, gelegen op de *Langen Steenweg*, groot 28 roeden voor de som van 150 guldens wisselgeld en 50 guldens courant geld (2). Op deze grond bouwen ze in hetzelfde jaar een nieuw stenen huis (3). Hij is horlogemaker van beroep en herstelt in 1734 o.a. het torenuurwerk van Opwijk (4). Jaarlijks betaalt Merchtem hem 3 guldens en 10 stuivers voor het onderhoud van het torenuurwerk van Merchtem. Op 58-jarige leeftijd overlijdt Frans te Merchtem op 20/07/1756 en laat een weduwe en 8 kinderen na, o.a.

- Jan Frans, horlogemaker, °Lebbeke 21/01/1725, maakte het torenuurwerk van Mollem (5),
- August, horlogemaker, °Lebbeke 07/06/1726, vestigde zich te Lokeren,
- Antonius, horlogemaker, °Merchtem 11/01/1735,
- Willem, horlogemaker, °Merchtem 10/12/1738, herstelde samen met zijn broer Jan Frans o.a. de torenuurwerken van Wolvertem en Merchtem in 1772 en 1773 (6).

Antonius Sacré *meester orlogiemaecker van Merchtem* vestigt zich in 1760 te Aalst, in de Pontstraat in een huis eigendom van Jan Anthon Meganck, met als geburen Jonker Jan Philippe de Waepenaert en Sieur Joannes Norbertus Goevaert. Op 21/06/1757 huwde hij te Merchtem met Francisca Cooremans, dochter van Korneel en van Maria Van der Elst. Hij vervaardigt en verbetert de bestaande zak- en slingeruurwerken, en houdt zich daarnaast bezig met het maken van mechanische constructies (o.a. een kar uitgerust met rolzuilen, die op ingenieuze manier het gewicht voorttrekt dat zij vervoert, en, een

(1) ARAB, Caertbouck van Merchtem 1705-1755, 8e Kaartblad nr 63
(2) ARAB, Schepengriffie Merchtem, reg 5489
(3) ARAB, id., reg 5490, act. 10/2/1740
(4) ARAB, Kerkarchief Opwijk en Merchtem
(5) ARAB, Kerkarchief Mollem
(6) ARAB, Kerkarchief Wolvertem
Kerkelijke Archieven, nr 3527

mechanische karper die hij levert voor de Academie van Kunst en Wetenschappen te Parijs) (7).

Wanneer op 20/01/1766 het schepencollege van Aalst beslist dat het oude uurwerk op het belfort dringend dient vervangen te worden, wordt Antoine Sacré aangezocht deze klus te klaren (volgens twee experts nl. frater Cornelis en frater Michiel, capucijnen, levert Antoine Sacré *alderperfecste werck)* (8). Voor het leveren en plaatsen van het uurwerk ontvangt onze uurwerkmaker 2800 guldens courant geld, wat hem betaald wordt in drie *payementen.* Een tweede *paiement* volgt reeds op 9/3/1767 (9).Het oude uurwerk neemt hij over voor 400 guldens. Voor het onderhoud van de nieuwe *orlogie* ontvangt hij een ordinair pensioen van *twelf ponden grooten courant gelt.*

Op 30/09/1771 overlijdt te Aalst zijn echtgenote Francisca Cooremans. Uit dit huwelijk werden, allen te Aalst, geboren:

- Marie-Anne °1758, huwt te Aalst in 1782 met Petrus Cornelis,
- Elisabeth °17/06/1759 - +Aalst, 1761,
- Jan Frans °26/03/1762, meester-uurwerkmaker, +Brussel 07/06/1821,
- Egidius-Alexander, °26/05/1764,
- Jan Jozef, °21/12/1767,
- Judoca-Augusta °17/09/1769, huwt in 1794 te Aalst met Jacobus Rivière.

Bij het overlijden van Francisca Cooreman komt de Gentse uurwerkmaker P. Boete de inventaris van de uurwerken maken (10). Er zijn voor 733 guldens *onvolmaekte orlogiën* aanwezig. Het sterfhuis is 1568 guldens schuldig aan diverse leveranciers o.a. Godefroy Hubert uit Duitsland, Sieur Michel uit Londen, Sieur de la Corne uit Parijs, en andere uit Brussel, Ath, Luik en Gent. De inhoud van de merceriewinkel, opengehouden door zijn overleden echtgenote, wordt geschat op 1134 guldens. Er zijn ook 1136 paar kousens aanwezig voor een totale waarde van 1531 guldens. Na aftrek van alle kosten blijft er een batig saldo over van 3179 guldens 15 stuivers en 1 oord.

(7) J.O. Delepierre, Aperéu historique et raisonnr des découvertes, inventions, innovations et perfectionnements, introduits en Belgique dans les sciences, les arts, l'industrie, etc. depuis les Romains, 1836, p. 98
J.J. De Smet, Histoire de Belgique, 1847, ed. 6, dl II, p. 357
Piron, Algemene levensbeschrijving der Mannen en Vrouwen in België, dl VI
P. Van Nuffel, Historiek der Oude Straten, Aalst 1914, p. 279
(8) SAA, SA, Reg 25, act. 20/1/1766
(9) SAA, SA, Reg 639, act. 9/3/1767
(10) SAA, SA, Reg 1738, act. 17/3/1772

Op 16/05/1773 huwt Antonius Sacré te Aalst een tweede maal, nl. met Maria Judoca De Meyer uit Denderleeuw. Uit dit huwelijk volgen, ook allemaal te Aalst:

- Jozef Jan, °11/03/1774,
- Michaël, °14/12/1775 - +Aalst 1777,
- Jozef, °02/01/1778, boekdrukker, +Brussel 11/01/1849,
- Isabella,°12/11/1779,
- Susanna-Petronella, °22/09/1781,
- Maria-Judoca, °07/01/1790.

Op 9/8/1774 koopt hij van Adriaen Franciscus Van Nuffel het huis geheten *De Trauwe*, gelegen in de Pontstraat tussen *Het Meuleken* van Wwe Frans Arents en *Het Panneken*, voor 3600 guldens (tegenwoordig Kerkstraat, 9) (11).

Menig uurwerk werd door Antonius vervaardigd. De O.L.V. kerk van Mariekerke (Antwerpen) bezit nog een torenuurwerk door hem in 1781 vervaardigd *Ant° Sacré fecit Alosti Anno 1781* (12). In 1784 vervaardigt hij een uurwerk voor de Abdij van Ninove, waarvoor zelfs belangstelling wordt betoond door de befaamde Engelse horlogemaker Graham (15). In 1788 levert en plaatst hij het uurwerk voor de kerk van St. Lievens Esse voor de som van 360 guldens (14). Ook de voormalige abdij te Roosen in Aalst bezat een uurwerk van Antonius Sacré. Dit blijkt uit de inventaris die in 1809 door de laatste abdis, Felicitas Pijl, werd opgemaakt (15).

Op 06/04/1778 wordt Antonius opgenomen in de Aalsterse gilde van St. Elooi, mits het vereiste proefstuk te hebben geleverd en de gewone inkomstrechten te hebben betaald (16).

L'Impératrice Douariére et Reine, Chers et bien aimés. Aiant vu l'avis que vous avez rendu le 30 mars dernier, sur la réquête d'Antoine Sacré, nous vous faisons la présente pour vous dire que par décret de ce jour, nous avons à la délibération du SerenissemeDuc Charles Alexandre de Lorraine et Bar, notre Lieutenant, Gouverneur et Capitaine Général des Pays-Bas, dispense le suppliant des Années d'Aprentissage, pour entrer dans le métier des serruriers de notre ville d'Alost, avec ordre à ceux du métier de L'y admettre moiennant qu'il fasse le Chef d'oeuvre requis, et qu'il paie les droits accoûtumés. A tant, chers et bien

(11) SAA, SA,Reg 1414, act. 9/8/1774
(12) F. Van Leemputten en F. Donnet, Inventaris der Kunstvoorwerpen in de openbare gestichten bewaard (Provincie Antwerpen), p. 982-983
(13) De Potter- Broeckaert, De geschiedenis der Stad Aalst, deel IV, p. 320
(14) De Potter- Broeckaert, Geschiedenis der gemeenten van Oost-Vlaanderen, Arrondissement Aalst, deel I, p. 23
(15) O. Reyntens, De Abdij van Ten Roosen, in Annalen van de Oudheidkundige Kring van 't Land van Aalst, 1908, p. 80-81
(16) SAA, SA, Reg 196

aimés Dieu ait en Sa Sainte Garde de Bruxelles. Le 6 avril 1778, paraphe 12, v°, plus bas par ordonnance de Sa Majesté. Etait signé P. Maria. Au Magistrat d'Alost.

In 1780 en 1785 herstelt hij voor respectievelijk 44=13=6 en 37=8=9 het uurwerk van Aalst (17). In 1790 herstelt hij de kroonlijst van het altaar van St. Nicolaas, patroonheilige van de winkeliers (18). Op 10/07/1793 kuist hij het Aalsters belfortuurwerk op (19).

In 1780 wordt uitspraak gedaan in een proces tussen Antoon Sacré en zijn buurvrouw Anna Maria Saeys in verband met werkzaamheden *eenen aftrek boven het schotelhuys,* waarvan een gedeelte op de grond van Sacré staat. Dit proces was reeds aanhangig sinds 1776 (20). In een andere zaak tussen Sacré en Frans de Saeger *coopman in yser binnen de stadt Brussel* die sinds 7/9/1789 loopt, heeft men in 1792 nog steeds geen beslissing genomen (21).Blijkens een zitting van 4/1/1819 herstelde Sacré nogmaals het Belfortuurwerk op 26/1/1800 voor de som van 238=29 (22).

De overlijdensdatum van Antonius hebben we niet kunnen achterhalen, maar in 1806 vinden we wel nog een rekening van hem aan het Aalsters stadsbestuur voor het repareren van de tuimelaars en de wijzers van bovenvermeld uurwerk (23).

B. JOZEF SACRE, BOEKDRUKKER

Zoals reeds gemeld, werd Jozef Sacré geboren op 2 januari 1778 als zoon van Antonius Sacré en Marie Judoca de Meyer.

Jozef werkt eerst te Aalst in navolging van zijn voorouders als uurwerkmaker, een stiel die hij verder zal blijven uitvoeren tot wanneer hij de stad in 1826 zal verlaten. Van 1812 tot 1816 is hij schatbewaarder van de rederijkerskamer der Catharinisten (24).

In 1814 opent hij een boekhandel en boekdrukkerij in de Kerkhofstraat. Op dat moment zijn er in Aalst dus twee boekdrukkers gevestigd, met name Jean Jacques Du Caju en Jozef Sacré. Sinds 1802 drukt Du Caju praktisch alle drukwerk voor het Aalsters stadsbestuur, maar vanaf october 1819 komt hier verandering in en mag Sacré zich

(17) SAA, SA, Reg 658
(18) SAA, SA, Reg 214
(19) SAA, SA, Reg 661
(20) SAA, SA, Reg 1037
(21) SAA, SA, Reg 1034
(22) SAA, Registre de délibération, zitting 1819
(23) SAA, bewijsstukken bij rekeningen, 1806
(24) L. Kieckens en CL. Uyttersprot, De Catharinisten in de negentiende en de twintigste Eeuw, Aalst, p. 61

verheugen over enig drukwerk ten dienste van de stad. Hij drukt enige brieven en levert enkele boeken papier. Reeds in 1817 levert hij voor de diensten van burgemeester en schepenen de tweedelige *Dictionaire de Halma* voor de som van 28 franken (25).

Zijn technische kennis gebruikt hij ook voor het ontwerpen van allerhande nieuwigheden. Zo ontwerpt hij een type wagenas met minimale wrijving die zich hierdoor leende voor zware transporten op moeilijke terreinen (oorlogsmaterieel en affuiten). In september 1817 woont de commissaris-generaal een demonstratie op maquette bij. Het resultaat lijkt hem bevredigend en Sacré krijgt toestemming om een proef uit te voeren op 2 zware affuiten mits een vergoeding van 300 gulden. Reeds op 15/11/1817 verleent Willem I toestemming om deze twee stukken geschut naar Aalst te zenden. Over de resultaten weten we nog steeds niets (26).

Op 23 maart 1818 wordt J. Sacré *horlogier et Imprimeur libraire* door advokaat en toneelliefhebber J.B.J. Van der Gucht voorgedragen als lid van de culturele vereniging *Het Concert*. Hij wordt aangeworven als musicant van *Concerto Alostano*. Voor deze vereniging leverde hij reeds in 1817 een almanak en een abonnement op *Journal Le liberal*. Na zijn toetreding tot de vereniging levert hij vanaf juli 1818 en dit tot eind 1826 al het drukwerk voor *Het Concert*. Uit zijn *betalingsspecificaties* zien we dat tijdens deze periode het aantal leden gestadig stijgt van 120 naar 145 leden. Jaarlijks drukt hij balloteerkaarten, convocatiekaarten, ingangskaarten voor concerten, bals en redouten, en daarnaast kaarten voor de requiemmissen. Ook levert hij vanaf 1822 het abonnement van *L'ami du Roi* en dit voor 60 frank per jaar. Op zijn laatste rekening wordt reeds vermeld *J. Sacré, boekdrukker te Brussel,* en rekent hij zo maar 2000 redoute- en balloteerkaarten aan (27).

Ondertussen blijft hij verder drukken voor de stad en reeds in 1820 drukt hij briefhoofden en levert registers. Zijn rekeningen specifiëren apart het druk-werk en het papier dat hij gebruikt heeft om deze drukwerken te maken. Vanaf 1821 gaat zijn produktie voor de stad Aalst sterk de hoogte in en hij drukt nu zelfs de logementsbiljetten (8000 stuks), die Du Caju sinds 1800 ononderbroken voor de stad leverde. In 1822 levert hij naast boeken papier, ook wetboeken en woordenboeken, en, drukt brieven, affichen, mercurialen, kaders en tabellen (28).

(25) SAA, betalingsmandaten 1817
(26) Rijksarchief Den Haag, Binnenlandse Zaken, Onderwijs, Kunst en Wetenschappen 1815-1848, nr 4020
(27) SAA, Het Concert
(28) SAA, betalingsmandaten en bewijsstukken, 1819-1926

Vanaf 1823 is hij praktisch alleenleverancier wat betreft stadsdrukwerken. Naast bovengenoemde leveranties drukt hij nu ook de registers van de burgelijke stand en bindt deze in. Hij rekent hiervoor 60 franken terwijl in 1822 Du Caju hetzelfde leverde voor slechts 45 franken en 83 cent.

Ondertussen blijft hij verder het uurwerk van de stad onderhouden, waarvoor hij trimestrieel vergoed wordt (29). In 1826 ontvangt hij nog een salaris voor de eerste drie trimesters, waarna ene Jacobus Schmitz, uurwerkmaker, deze taak verderzet (30). In 1822 levert hij ook een klok voor de muziekzaal van *Al Groeiend Bloeiend*. Daarnaast werkt hij ook aan de beiaard waarvoor hij in 1824 het klavier schoonvijlt en kalibreert. Ook herstelt hij hetzelfde jaar de *Timber presse* van de stad (31).

In een *staat inhoudende de volledige opgaaf der fabrieken binnen de stad Aalst bestaande* daterende van 27/11/1824 noteren we Jozef Sacré als slotmaker, uitvinder van nieuwe drukpersen, boek- en letterdrukker, werkende met 3 werklieden (32). In 1824 drukt hij naast de registers *voor den civielen staet*, militiebrieven, lijsten, mandaatboeken, en levert hij papier, inkt en almanakken.

In 1825/1826 blijven zijn leveranties voor de stad in dezelfde zin evolueren. Voor het drukken en inbinden van de registers van de burgelijke stand rekent Sacré aan de stad 41 guldens en 20 cent. Een laatste rekening voor drukwerk ten behoeve van de stad noteren we eind 1827, wanneer hij een laatste maal voor Aalst de registers van de burgelijke stand levert en inbindt (*gedrukt ten dienste van de administratie van de stad Aalst door J. Sacré te Brussel*) (33).

Ondertussen had J. Sacré samen met zijn twee jongere zusters Suzanna Petronella en Maria Juduca zijn geboortestad verlaten, en zich in Brussel gevestigd (34). Keerde hij Aalst de rug toe omdat hij meer toekomst ziet in Brussel, waar ook zijn halfbroer Jan Frans woonde en er goede zaken deed (de zonen van Jan Frans vervaardigen er in 1829 het uurwerk voor het stadhuis van Brussel), of, omdat hij drie drukkers in Aalst teveel vond?

Wanneer Jozef Sacré in Brussel aankomt, vestigt hij zich eerst aan de Vaart, Steenkaai, wijk 4, n° 310, maar verhuist reeds in 1829 naar de Bogaerdenstraat, 20.

In Brussel geeft hij blijk van zijn Nederlandsgezinde sympathiën. In een rondschrijven van april 1830 aan literatoren uit Noord- en

(29) SAA, betalingsmandaten nr 2644 (1810), 4509 (1815), 4574 (1816)
(30) SAA, betalingsmandaten, nr 435 dd. 2/1/1827
(31) SAA, betalingsmandaten, nr 403 dd. 1826
(32) SAA, Correspondance de la Mairie VI, nr 78 act. 27/11/1824
(33) SAA, betalingsmandaten, nr41 dd. 1828
(34) SAA, Correspondance de la Mairie, nov. 1826

11505

10APR1936

HET

ZAK-BOEK,

TOONEELSPEL,

IN DRIE BEDRIJVEN;

NAAR HET HOOGDUITSCH

VAN DEN STAATSRAAD

A. VON KOTZEBUE,

DOOR

J. S. VAN ESVELDT-HOLTROP.

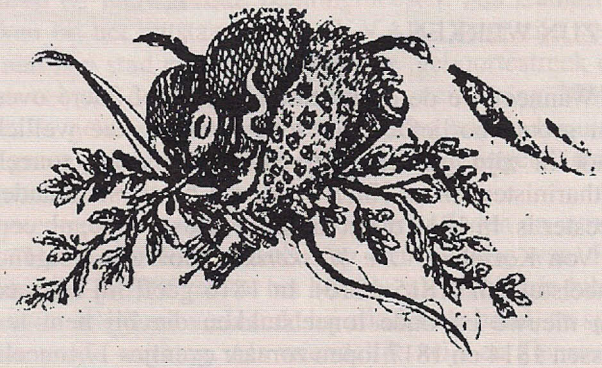

TE AELST, TER
DRUKKERIJ VAN J. SACRÉ.
1820.

Zuid- Nederland met het verzoek de kopij verder te sturen, zegt hij: *Daardoor zullen zij (= die de naam van Nederland op den hoogsten prijs blijven stellen) een bewijs geven, dat tusschen de bewoners van den Erfgrond der Belgen en Bataven, als nog eene naauwere vereeniging bestaat dan sommige onberadene en tweedragt ademende dagbladschrijvers geloofbaar en mogelijk achten..... Zij kunnen zich verzekerd houden, dat deze medewerking aangenaam is aan het Vaderland, welgevallig den Koning, die het als Vader regeert, en de goedkeuring zal wegdragen van elken Nederlander, wien de welvaart van beiden ongeveinsd ten harte gaat* (35).

Op 18/02/1831 wordt op de muren te Brussel het eerste nummer van *L'ami du peuple, Journal Politique,* aangekleefd. Dit dagblad bevat een petitie gericht aan de leden van het Nationaal Congres, tot intrekken van het decreet betreffende 't eeuwigdurend verval van 't huis van Oranje-Nassau. De drukker ervan, Jozef Sacré, wordt onmiddellijk aangehouden en opgesloten in de gevangenis van de Kleine Karmelieten, op beschuldiging van verspreiding van oproerige plakkaten.

Na zijn invrijheidstelling gaat hij verder met drukken en menig drukwerk wordt nog uitgegeven. Op 10/04/1840 verhuist Jozef naar de Oud-koornhuisstraat 32, en op 08/01/1841 naar de Steenpoortstraat 2. In 1845 treffen we hem aan in de Fabriekstraat 13.

Op 11/01/1849 overlijdt hij, wonende aan de Regentielaan 20, te Brussel.

C. ZIJN WERKEN

Wanneer we de drukwerken van Jozef Sacré overlopen, zien we zijn grote voorliefde voor toneelwerken, die wellicht zijn oorzaak vindt in zijn gehechtheid aan de Aalsterse toneelvereniging der Catharinisten *Amor Vincit* waarvan hij verschillende jaren penningmeester is. In 1814 drukt hij zijn eerste werkje, nl. een toneelstuk van A. Von Kotzebue, *De Maskerade*. Ook zijn volgende drukken zijn toneelstukken (1815-1816). In 1816 geeft hij zelfs een naamlijst uit van nieuwe en oude toneelstukken die bij hem te bekomen zijn. Tussen 1814 en 1817 lopen zomaar eventjes 17 toneelstukken bij hem van de persen, het merendeel van de hand van A. von Kotzebue. In 1817 publiceert hij *Nadeelige gevolgen van de onverschilligheid der Vlamingen en Brabanders omtrent hunner moedertaal, en noodzakelijkheid, dat zij dezelfde beoefenen*, een Vlaamsgezinde brochure van

(35) RUG, Handschriftenzaal, 3630, nr 410

de Aalstenaar Pieter August Vandenbroeck. Deze publikatie valt zeer in de smaak van koning Willem I en de auteur wordt met een gratificatie bedacht van 300 guldens (36). J.F. Willems heeft er echter geen goed woord voor over in zijn inleiding tot zijn *Verhandeling over de Nederduytsche tael- en letterkunde.* Th. Coopman en Jan Broeckaert daarentegen in hun *Bibliographie van den Vlaamschen Taalstrijd* (37) zien dit werkje als een *warm pleidooi ten voordele der moedertael* en geven ook een paar positieve commentaren omtrent deze brochure in de *Algemeene Nederlandsche Courant* (edities 2/10/1817 en 4/3/1818). Dit werkje wordt te koop aangeboden tegen de prijs van 8 stuivers. Een tweede druk wordt later, in 1821 uitgegeven.

Een religieus werkje met betrekking tot H. Berlindus geschreven door Ph. Walckiers wordt zowel in de Nederlandse als Franse taal uitgegeven (1818 en 1822).

Door de aanwezigheid van het Aalsters college kan Sacré zich verheugen in menig drukwerk. Zowel schoolboeken als werken uitgegeven door de leraren aan dit college, worden bij hem gedrukt. Reeds in 1817 drukt hij een eerste schoolboek nl. *Abrégé de l'histoire ecclésiastique* van Jean Nicolaes Loriquet. Van dezelfde auteur drukt hij in 1818 *Abrégé de l'histoire Sainte*, en reeds in 1819 twee herdrukken van de bovenvermelde werken. Van priester-leraar Domien Cracco drukt hij in 1818 *Daphnis, ecloga dicata claro vito.* Een meer omvangrijk en belangrijker werk is de tweedelige uitgave van leraar J.J. De Smet *Histoire de la Belgique*, waarvan J.Sacré in 1821/22 de eerste uitgave verzorgt (later wordt dit werk te Gent door Begijn en nog later door Van Ryckeghem uitgegeven). Deze uitgave die in feite een herdruk is van J.J. Smet's anoniem uitgegeven brochure *Kerkelijke Brochure* (Du Caju -1819), wordt door toedoen van de Oostvlaamse Gouverneur de Lens eerst in Oost-Vlaanderen en nadien over heel het land verboden, wegens zijn anti-nationale geest en het wederrechterlijk gebruik van het Koninklijke Wapen.

In 1822 drukt hij *Idyllea en Elegiae*, een bundel Latijns-religieuze gedichten geschreven door Becanus (oud-rector Willem Van Der Beken - Aalst 1659), gebundeld aan dichtwerk van Sidonius Hosschius, welke nu worden uitgegeven onder impuls van onder-principaal Charles Valentyns, en opgedragen worden aan principaal Constant van Crombrugghe. Met deze uitgave behaalde onze drukker reeds in 1820 een eervolle vermelding op de nationale tentoonstelling

(36) Rijksarchief Den Haag, Binnenlandse Zaken, nr 4205 dd. 10/5/1824
Binnenlandse Zaken, Kabinet nr 1, 1513
(37) TH. Coopman - J. Broeckaert, Bibliogafie in den Vlaamschen Taalstrijd, Gent, 1904, dl 1, p. 17, nr 41

van Gent (38).Deze tentoonstellingen werden door Willem I georganiseerd om de produkten uit de Zuidelijke Nederlanden meer bekendheid te geven. Op de volgende tentoonstelling die doorgaat in 1825 te Haarlem behaalt onze drukker een herinneringsmedaille (39). Voor deze tentoonstelling leverde Sacré een radersnijtuig voor het snijden van allerhande radertjes en veren voor zakuurwerken, vier matrijzen om *vignetten die geclicheerd zijn over te brengen*, verscheidene drukproeven van deze vignetten, verschillende drukletters, het complete Latijns dichtwerk van Sidonius Hosschius, waarvan te Gent op de vorige tentoonstelling slechts de vier eerste bladen tentoongesteld werden, en een plakalmanak waarvan de versiering door J. Sacré gegoten werden (40).

Voor het Aalsters college drukt hij naast de eindexamens ook de prijsuitdelingen en dit vanaf 1817 tot 1823. Deze drukwerkjes werden vroeger bij D'Herdt, Van Hese en Du Caju uitgegeven, en, worden na 1823 te Aalst uitgegeven door Spitaels-Van Ryckeghem.

In het begin van de jaren 1820 drukt hij menig werk, waaruit zijn waardering blijkt voor het Aalsters College en inzonderheid voor de reeds vermelde principaal Constant van Crombrugghe en onder-principaal Charles Valentyns. Deze werkjes getuigen van het grote aantal karakters die Sacré in zijn drukkerij tot zijn beschikking heeft. *Manuel de la Jeunesse Chrétienne* is een drukwerkje geschreven door Van Crombrugghe en in 1821 uitgebracht ten dienste van de ouders en het opvoedend personeel. In hetzelfde jaar laat dezelfde Van Crombrugghe nog vier andere werkjes met betrekking tot de opvoeding voor jong en oud bij Sacré drukken: *Manuel d'éducation chrétienne, De l'imitation de Jésus-Christ, La pratique de l'oraison mentale, L'Etude des sciences -Régles à observer en formant sa bibliothèque.*

Enkele interessante schoolwerken zijn *Bijzonderste en noodzakelijkste hoofdstukken der christelijke leeringe, volgens den Mechelsen Catechismus,* en een tweedelig *Woordenboek der Nederduitsche bijvoeglijke naamwoorden*, respectievelijk uitgegeven in 1821 en 1822. In deze periode worden terug vele schoolboeken zowel in de Latijnse, als in de Franse en Nederlandse taal gedrukt. Zo vinden we onder meer volgende werken terug: *Epitome Historiae Sacrae, Histoire ancienne* (zowel 1823 en 1824), *Histoire Romaine, Geweijde geschiedenis, Geschiedenis Oud en Nieuw Testament, Grondbeginselen der*

(38) Catalogue indicant les noms et domiciles des fabricants du Royaume, Gent 1820
(39) RAG, Hollands Fonds, A473
(40) SAA, Correspondentie 1825 , dd. 31/5/1825

aardrijkskunde, Geographie sacrée, Oude geschiedenis der Egyptenaren, Babyloniërs,...

In 1818 drukt hij voor de Catharinisten *Jubelzangen Amor Vincit.* Ook verschillende. Soms lijvige, veilingscatalogi lopen bij hem van de persen. In 1825 drukt hij voor de stad Aalst *Reglement van Policie voor de stad Aelst.*

In 1826 start hij met de uitgave van een reeks almanakken *Almanak voor Blijgeestigen*, waarvan alleen de eerste jaargang te Aalst wordt gedrukt, en de volgende drukken tot 1831 in Brussel worden uitgegeven. De eerste almanak bevat zoals vermeld wordt op de titelpagina *Merkwaardige gedenkschriften van A. von Kotzebue, die onder het bewind van Napoleon het licht niet hebben mogen zien, lotgevallen van Merkwaardige Menschen, een tafreel der fransche staatsomwenteling, Dichtjes, Mengelingen, Anecdoten, enz.* Op de keerzijde van de voorpagina staat een portret van Rubens en op de achterpagina een portret van Van Dijck, beiden met een passend vers. De Brusselse drukken zijn qua inhoud ongeveer gelijklopend, de illustraties zijn echter stukken beter, de teksten meer gevarieerd en de gebruikte lettertypes genuanceerder. Elk werkje bevat tevens de tekst en muziek van een liedje, en zo vinden we in 1828 o.a. een gezelschapslied van C. Broeckaert (°Gent 1767 - +Aalst 11/8/1826) met als titel *Minst moeijens Best.* Op elke titelpagina treffen we een gravure aan met vanaf 1828 de afbeelding van een personage zoals P. Langendijk, Roemer Visscher, Arend Fokke, Andries Snoeck. In 1832 stopt hij met de uitgave van zijn almanakken. Deze werkjes leunden sterk aan bij de Hollandse overheerser, en tevens zal zijn opsluiting in 1832 er ook wel toe geleid hebben dat hij van verdere uitgaven afziet. Stippen we hier wel aan dat nog drie volgende jaargangen van deze almanak worden gedrukt in Amsterdam bij de gebroeders Diedericks.

Tussen 1827 en 1831 drukt hij ook verschillende plakalmanakken *Nationale Plakalmanak voor het jaar OHJC.....* Deze almanakken beslaan slechts één pagina en zijn versierd met de portretten van Koning Willem, de Prins van Oranje, Rubens, Van Dyck, Teniers, Steen, Vondel en Cats. Voor de almanak van 1831 zijn deze van koning Willem en van de Prins vervangen door deze van Visser en Erasmus.

Te Brussel start Sacré in 1827 met een uitgave *Verzameling der vlinders van de Nederlanden en Frankrijk* zowel in het Nederlands als in het Frans. Van deze verzameling, die voorzien was in 100 afleveringen, verscheen wellicht enkel de eerste aflevering. In 1827 drukt hij onder andere ook *Le gueux de mer, ou la Belgique sous le duc d'Albe* van H.G.P. Moke, een tweedelig werk welke de daden verhaalt van de geuzen in hun strijd tegen Alva, en dus sterk aanleunt bij de Hollandse bezetter. Hetzelfde jaar geeft hij *Tervuren et son pavillon*

royal, extrait du guide des promeneurs dans Bruxelles et ses environs uit, een kleine gids voor wandelaars in Brussel en omgeving.

In 1828 begint hij een nieuwe reeks *Nederlandschen schouwburg, of verzameling der voornaemste toneelstukken*, waarvan er 29 deeltjes van de persen lopen. De merendeel van deze toneelstukken zijn van A. von Kotzebue, en zijn heruitgaven van reeds te Aalst gedrukte werken. Zoals hij zelf vermeldt, wordt er in deze reeks wekelijks een nieuw nummer gedrukt, dat bij intekening op de complete reeks voor 20 cent/stuk in Brussel wordt geleverd, en buiten Brussel voor 23 1/2 cent/stuk franco per post wordt verzonden.

In 1828, wordt bij onze drukker, *Vaert nr 310*, nog een almanak uitgegeven *Kraemers almanak voor het schrikkeljaer OHJC 1828*. Dit werkje bevat *geestige gezegden, anecdoten; en alles wat ons de winter genoeglijk kan doen doorbrengen.* Ook in 1828 drukt hij *Erato*, een verzameling van liederen met muziek voor zang en klavier, in verschillende talen. Hier moeten we wel opmerken dat Sacré reeds in het begin van zijn drukkersloopbaan in 1816 een muziekpartituur drukte voor een Gentse druk.

In 1829 drukt hij *De strijd der Kikvorschen en Muizen,* met een Griekse-Franse-Nederduitse woordenlijst, dat door F.A. Spyers, rector van het gymnasium te Oudenaarde, werd opgesteld ten dienste van de scholen. Hetzelfde jaar brengt hij *Verhandeling over Stenographie* uit, een voor die tijd erg progressief werkje. Ook worden bij hem dat jaar twee lofdichten van de Dendermondse dichter Prudens van Duyse gedrukt.

In de periode dat hij te Brussel als drukker gevestigd is, publiceert hij ook verschillende schoolboeken zoals *Grondbeginselen der aardrijkskunde, Geschiedenis der Romeinsche letterkunde, Aardrijkskundige Opgaven, Histoire Ancienne, Romeynsche geschiedenis, Aperçu de la grammaire allemande*. In 1829/1830 drukt hij een 9-delig werk met verschillende platen namelijk *Mengelwerk van wis- en krijgskunde*. Van dit werk worden bij Sacré 7 afleveringen gedrukt, terwijl deel 8 en 9 worden uitgegeven te Breda bij Gullich en Hermans.

Na zijn invrijheidsstelling loopt zijn produktie enigszins terug. Hij drukt nog verschillende werken zoals onder meer *Keur van nederduytsche fabelen, De verloren zoon, Kleine diergaerde voor kinderen.*

In 1841 drukt hij nog een prachtig werk van Agneessens A.F. *Résumé de la vie des plus grands peintres de l'école flamande et hollandaise, avec l'indication des principaux de leurs ouvrages qui se trouvent dans les édifices publics de la Belgique, suivi d'une nomen-*

MINST MOEYENS BEST.

Nieuw – Jaer Lied 1826.

1.

Gelukkig hy die kommerloos kan leven,
Geen koningstroon is beter als zyn staet;
De rust alleen kan het genoegen geven,
Die pragt en eer, verre te boven gaet:
Wat heeft hy doch, die met de tong wilt snyden,
Wat heeft hy doch, die altyd klappen moet,
Minst moeyens best, 't was zoo van alle tyden,
Het geeft vermaek, en rust aen het gemoed; (*bis.*)

Coor.

Wat heeft hy doch, die met de tong wilt snyden,
Wat heeft hy doch, die altyd klappen moet:
Minst moeyens best, 't was zoo van alle tyden,
Het geeft vermaek, en rust aen het gemoed. (*bis.*)

2.

Wat raekt my doch, het Lot van andere menschen,
Als ik met 't myn, alleen te vrede leef;
Genoeg is AL, wat hoef ik meer te wenschen,
Als ik voor klap, nog lastertongen beef,
Wat heeft hy doch, die and're wilt benyden
Wat heeft hy doch, die 't eygen hart doorvreet,
Minst moeyens best, enz.

3.

Wat raekt my doch, 't geklap van Hypocriten,
Daer is voor vast, geen kooren zonder kaf;
Wat raeken my, de wereldsche Jesuiten,
Want myn geluk en hangt van hun niet af;
Het kan my nog, bedroven nog verblyden,
Al wat dit volk met zynen aenhang doet;
Minst moeyens best, 't was zoo van alle tyden,
Het geeft vermaek, en rust aen het gemoed,
Minst moeyens best, enz.

4.

Wat meken my, de politike zaeken,
Daer menig mensch, zoo mé bekommerd is;
Wanneer ik my, in ruste kan vermaeken,
Met eenen vriend, aen eenen vollen disch;
Dan denk ik op, geene voorleden tyden,
Nog op het geen, hier naer geschieden moet,

Coor.

Wat heeft hy doch, die met de tong wilt snyden,
Wat heeft hy doch, die altyd klappen moet:
Minst moeyens best, 't was zoo van alle tyden,
Het geeft vermaek, en rust aen het gemoed.

Veil Groet

VAN DE AL-OUDE

MAATSCHAPPIJ VAN MUZIJK,

LES AMIS CONSTANS DE L'HARMONIE TE AALST.

OPGEDRAGEN AAN DE HEEREN LEDEN, OP DEN 5 JANUARIS 1829.

OP DE MIN.

Aan: du Batelier.

Noch berg, noch hooge muren,
Weerhouden d'listig min
Haar sluiten selfs geen vureu
Hoe fel zij raakt eens in,
Geen zoön geene grachten,
Geen rots of zware steen
Belemmert 's minnaars krachten
Hij springt er over heen } bis.

2.

Wien liefde mogt bekruipen,
Trotsheert, blind alle magt,
Al moest hij 's nachts heen kruipen
Alwaar zijn meisje wagt;
Al had hij straf te duchten
Van spie en kwaede faem
Een nacht bij haar te suchten
Opweegt rol op de Blaam. } bis.

Wie durft een kornet laken
Die schoon zijn hoofd omwint
Wie zijn vermomming wraken
Die harten bed gewint?
Jupijn de God der Goden
Heeft dit wel eens gedaen
Aan vrouw en kind ontvloden
Is hij bij N... M... gegaen. } bis.

4.

Nu spreekt! de min is nimmer
Te vreezend slimme kind!
En lacht met selve immer
Als vluchtiug en als blind!
Al sloiten ijzern grendels,
Benageld poort hem uit
De poorten door en grendels } bis.
Al binnen glipt de Guit.

Door J. Carlier.
Knaap der *Maetschappy*.

clature générale des peintres belges qui florissaient pendant le XVe, XVIe et XVIIe siècle. Dit werkje dat versierd is met verschillende platen telt 135 bladzijden.

De laatste werkjes die men van Sacré terugvindt zijn almanakken. In 1844 en 1845 drukt hij twee *Lovensche Almanakken*, die elk een gravure van het Leuvens stadhuis bevatten. In 1845 tenslotte drukt hij nog een *Almanach de Liége pour 1845* (41).

6. CHARLES GHISLAIN SPITAELS

A. SITUERING

Op 24/11/1719 wordt in Geraardsbergen Jean Baptist Spitaels geboren als zoon van Jean François en Jeanne Berchmans. Jean Baptist huwt een eerste maal met Jacqueline Reyns en een tweede maal met Jeanne Petronella Maria Vranckx. Uit beide huwelijken worden 14 kinderen geboren o.a.:

- Jean François, 28/01/1743, schepenen te Geraardsbergen en bankier,
- Cecile Joseph, 18/12/1757, huwt met Ghislain François Van Crombrugghe, die eigenaar wordt van de kapel op de berg van Geraardsbergen, en wiens zoon Constant Guillaume de latere principaal van het Aalsters College wordt.
- François Emanuel Ghislain, 25/12/1764, voorzitter van de gemeentelijke administratie van Geraardsbergen,
- Jean François, 08/06/1773, zie hierna.

Jean François wordt in Geraardsbergen op 8 juni 1773 geboren als dertiende telg van Jean Baptist en vierde van zijn echtgenote J.M.P. Vranckx. Jean François huwt op 05/12/1797 te Aalst met Antoinette Jeanne Isabella Moens, dochter van François en Isabella de Weerdt. Uit dit huwelijk wordt op 29/10/1798 te Aalst Charles Ghislain Spitaels geboren. Jean François overlijdt reeds op 19/05/1802 (1).

(41) M. Sacré, Antoon & Jan-Frans Sacré, in De Brabander,1921, jg1, nr 4, p. 49 e.v. De boekdrukker Jozef Sacré, id ., 1922, jg 1, nr 6, p. 91 e.v.

(1) Van Schobben - W. Van Hillen, Descendance de J.B. Spitaels (1719-1779), suivi de notes sur la famille Van Crombrugghe, de la Haye, ... Brugge, 1958

B. CHARLES GHISLAIN SPITAELS, DRUKKER

Charles Ghislain wordt in 1798 geboren als enig kind van Jean François. Zijn vader overlijdt reeds in 1802, zodat zijn moeder in deze toch zeer moeilijke tijd zich alleen over de opvoeding van haar zoon zal moeten ontfermen.

Reeds in 1819 richt Charles Spitaels een drukkerij op in de Nieuwstraat. Een jaar later, op 23/04/1820, huwt hij met Marie Thérése Schuermans, te Aalst geboren op 28/06/1797, en dochter van François Joseph en Joanna Catherina De Graef. Zijn drukkerij komt zeer traag van de grond. We mogen hier echter niet vergeten dat er op dat moment reeds twee drukkers in Aalst actief zijn, met name Du Caju en Sacré.

In 1823 associeert Spitaels, neef van principaal Van Crombrugghe van het Aalsters College, zich met Van Rijckegem, broer van één van de leraars aan dit college, en samen zoeken ze financiële steun bij Van Crombrugghe. De principaal investeert geld in de zaak, en laat hier niet alleen de boeken van zijn leraars drukken, maar ook werken bestemd voor andere colleges waar hij invloed heeft. De andere boekhandelaars zien dit als broodroof, want een zeker aantal boeken uit hun voorraad zijn nu quasi onverkoopbaar geworden (2). Deze aantijgingen tegen Van Crombrugghe vinden we allemaal terug in een brief aan koning Willem I opgesteld door Jan Jaak Van Den Bossche, boekhandelaar en oud-schoolmeester aan het Aalsters College, door Van Crombrugghe echter aan de deur gezet (3).

Vanaf 1824 vinden we verschillende werken terug van Spitaels-Van Rijckegem, uitgaven die hij in grote mate dankt aan Van Crombrugghe. Voor de principaal zelf drukt hij onder meer *Art epistolaire à l'usage de la jeunesse* (uitgegeven in 1825) en *Réfutation des observations sur les libertés de l'église belge par un catholique belge* (uitgegeven in 1827). Voor het college zelf drukt hij vanaf 1824 de eindexamens en de prijsuitdeling. Ook maakt hij voor deze school *Institutiones grammaticae latinae ex optimis exceptae grammaticis ad usum collegii Alostani, Odae -excerptae in usum gymnasii Alostani*, een in 1824 uitgegeven werk van Sarbiewski Maciej Kazimicaz, en in 1825 *Almanach de messieurs les élèves du collège d'Alost pour l'an de grâce 1825.*

(2) Rijksarchief Den Haag, Binnenlandse Zaken, Onderwijs 4253, 1/10/1825 nr 28
(3) G. Van Cleemput, Een halve eeuw cultureel en mondain leven te Aalst (1790-1840), in Aalst 1830, Alostana 2, 1980, p. 399

EXERCITATIONES SCHOLASTICÆ

HABENDÆ IN AULA

GYMNASII ALOSTANI,

DIEBUS 16 ET 17 AUGUSTI 1824,

AB HORA NONA AD DUODECIMAM ANTE ET A SECUNDA AD QUINTAM POST MERIDIEM.

QUAS EXCIPIET DIE 18, HORA DECIMA ANTEMERIDIANA

SOLEMNIS PRÆMIORUM DISTRIBUTIO.

PRÆLUDENTE ORATIONE LATINA DE AMORE PATRIÆ, QUAM SUO ELABORATAM INGENIO HABEBIT RECTORIS ALUMNUS THEODORUS HAUWELEERS, GANDENSIS.

ALOSTI

SPITAELS ET VAN RYCKEGEM, TYPOGRAPHII ET BIBLIOPOLÆ.

Dat J.J. Van Den Bossche wel degelijk gelijk heeft in verband met het herdrukken en uitgeven van werken van leraars van het Aalsters College door drukkers Spitaels-Van Rijckegem, volgt uit volgend overzicht:

De Smet J.J.
- *Institutiones oratoriae, 1825*
- *Nouvelle Géographie, 1824 - 2 delen*
- *Oraison funèbre de Notre Père le pape Pie VII, prononcée dans l'église du collège d'Alost, le 16/10/1823*
- *idem, tweede uitgave 1825.*

Eyschen Charles Gerard
- *Redevoering over den toestand van het onderwijs in het kollegie te Aalst,..... aen het einde van het schooljaar 1826-1827, den 20 augustus.*

Valentyns Charles
- *Reverendo admodum domino Constantino Van Crombrugghe gymnasiarchae Siret Charles Joseph*
- *Epitome historiae graecae, editio ultima, 1824*

Eind 1824 worden Spitaels-Van Rijckegem door het stadsbestuur erop gewezen dat zij drie gedrukte exemplaren van elke uitgave dienen binnen te brengen op het stadhuis om in orde te zijn met de reglementen van het Ministerie van Binnenlandse Zaken en Publiek Onderwijs (4).

In 1825 verschijnt bij hem een catalogus van een boekenverkoop die doorgaat van 24 tot 28/10/1825. Andere werken zijn *Samenspraek op den dans,* uitgegeven te Aalst zonder datum, en *Rélation fidèle de la catastrophe arrivée à Ostende, le 19/09/1826* van H.V.C. Het grootste werk dat bij hem van de persen loopt is *Biblia Sacra vulgatae editiones cum commentaris,* een elfdelig werk van Jean Etienne Menochio dat tussen 1826 en 1828 wordt uitgebracht.

Zijn rekeningen en werken vermelden tot eind 1826 Spitaels-Van Rijckegem, terwijl in 1827 C. Spitaels wordt vermeld en vanaf 1828 Spitaels-Schuermans, naam waaronder deze drukkerij zijn grootste bloei in Aalst kende (5).

Op 18/04/1827 drukt hij voor de stad het reglement en het programma van een muziekwedstrijd die op 02/07/1827 doorgaat onder

(4) SAA, Correspondance de la Mairie, 170 dd. 12/12/1824
(5) SAA, betalingsmandaten en bewijsstukken, 1827-1828

auspiciën van de stad Aalst (6). Vanaf begin 1827 levert C. Spitaels praktisch alle stadsdrukwerk. Dat jaar drukt hij onder meer verschillende brieven, bladeren voor de burgelijke stand, plakbrieven voor de wekelijkse markt en registers (7). Dat jaar levert hij ook 2240 broodzettingsbiljetten. Daarnaast levert hij papier en bindt verschillende registers in. In 1828 levert hij 5040 broodzettingsbiljetten. Datzelfde jaar en het volgend jaar gaat zijn produktie voor de stad verder de hoogte in. In 1830 levert hij zegels, biljetten, brieven en de registers van de burgelijke stand (8). Tevens levert hij begrafenisbiljetten aan het stadsbestuur. Spitaels-Schuermans is de eerste Aalsterse drukker die doodprentjes in het Aalsterse op de markt brengt.

Voor de sociëteit *Het Concert* drukt hij vanaf midden 1826. Een eerste rekening vermeldt gedrukte programma's. Nadien levert hij alle redoute, balloteer-, ingangs- en requiemkaarten. Jaarlijks worden gemiddeld 2500 à 3000 kaartjes voor deze vereniging gedrukt. In 1830 drukt hij een concertprogramma met vermelding van de uit te voeren werken (oplage 250 stuks voor een totaal bedrag van 12 franken) (9).

Vermelden we hier ook dat Fr. Lixon in deze periode de stad bevoorraadt van registers, boeken, pennen en andere bureelbenodigdheden (10).

Ook drukt hij in deze periode nog verschillende andere werken zoals o.a. van J.J. Moke *Aenspraek gedaen op het graf van de heer Petrus van de Perre, gewezen regent aan het stedelijk kollegie te Aalst, ter gelegenheid zijner begrafenis den 3 december 1828* en van de reeds vermelde Valentyns in 1829 *Divinité de la réligion catholique prouvée par son établissement.*Verder drukt hij voor *La Société de Flore* in 1828 de tentoonstellingscatalogus *Salon d'hiver. Premiére exposition publique de la Société de Flore é Alost les 16, 17, 18 et 19 février 1828.*

Na 1830 neemt zijn activiteit nog verder toe en later zullen nog drie generaties Spitaels de drukkerij verder zetten tot wanneer Maurice Spitaels er in 1981 een punt achter zet.

D. D'Herdt
Spaarzaamheidstraat 3
9300 Aalst

(6) SAA, Correspondance de la Mairie dd. 18/4/1827
(7) SAA, betalingsmandaten 1829, nr 235 dd. 1/7/1828
(8) SAA, betalingsmandaten 1830, dd. 10/3/1830
(9) SAA, Het Concert
(10) SAA, betalingsmandaten 1828, nr237

Bijlage 5: Drukwerken Fr. Van Hese

- Prael-juig aen den weergalmen konst-praelden Jacobus Fris, intredende met de goude eer-medaille in zijn geboortestad Geeraertsberge de 17 Prairial jaer 11 1803 RUG
- Instruction Publique. Distribution des prix accordé par le conseil - municipal de la ville d'Alost, aux élèves du collège pensionnat de la même ville, le 29 Thermidor an 11 1803 SAA/ASJC
- De onverbreekbare liefde van Theodoricus en Aurelia, dochter van Rudolphus, koning van Vrankrijk. Treurspel in vier bedrijven. 1804 BA Oud.
- Wonderbaere Fortune van Saris en Claro, Herder en Herderinne onder Lelio, Koning van Spagnien, naer de Nederlaege van Tuto, Koning van Marocco,..... 1804 BA Oud.
- Instruction Publique. Distribution des prix accordé par le conseil - municipal de la ville d'Alost, aux élèves du collège pensionnat de la même ville, le 25 Août 1806 1806 SAA/ASJC

Bijlage 6: Drukwerken J.J. Du Caju

- Programme des exercises publics, qui auront lieu au collège de la ville d'Alost, le 22 Août 1807 1807 SAA
- Den Jongsten dag des oordeels, in heldenversen ten prys-stryd opgehangen binnen Aelst, den 22 van wyn-maend 1809 1809 RUG
- Couplets chantées à Alost le 28 Juillet 1811 au banquet donné à l'occasion du concordat, passé entre quatre confreries de Sainte George ou des Arbalestriers 1811 KB
- Programme des exercises pubics, qui auront lieu au collège de la ville d'Alost, le 20 Août 1811 1811 KB
- Den invloed der Herstelde Godsdienst op de Mensch. De dank door Daaden beweezen, J.B. Luycx 1813 KB
- Université Impériale. Académie de Bruxelles. Collège de la Ville d'Alost. Programme des exercises publics, qui auront lieu le 17 Août 1813, à neuf heures du matin. 1813 SAA
- Oesopus vijfde nieuwjaarslied, voor het jaar 1815, Karel Broeckaert 1815 RUG
- De dankbaarheyd door daaden beweezen, ter gelegentheyd der gifte van de abbatiale tot eene parochiale kerke aen de borgers der stad Ninove 1815 RUG
- Exercitationes Scholasticae Habendae in aula Collegii Alostani....., die 25 Augusti - 28 Augusti 1815 1815 ASJC
- Catalogue d'une belle collection de livres,.....dont la vente publique aura lieu audit Alost, le 24 et 25 Septembre 1818,... 1818 RUG
- Kerkelijke Geschiedenis, anoniem (J.J. De Smet) 1819 Ned.Staatsc.
- Jubelkroon gevlogten voor de schedel van de hoogagtbaren heer, Mynheer Carolus Josephus De Ruddere jubileerden koning der Catharinisten in Aelst 1821 ACA
- Amor Vincit. Jubelfeesten 1821 1821 RUG
- Bij het graf van den weledelen heer Joannes Alexander Lenaert, in zijn leven bailliuw der vrijheerlijkheid van Gijzeghem gelauwerden koning der jongheid en in die hoedanigheid jubilaris

van het aloude gilde der Catharinisten binnen Aalst, aldaar overleden den 3 january 1825, Prudent Van Duyse 1825 (Beirens 2/911)
- Cipressekrans, gevlogten ter gedagtenis van mijnheer Joannes Alexander Lenaert, in zijn leven jubileerden koning der jongheyd van het aloud tael- en dichtkundig genootschap der Catharinisten, onder kenspreuk Amor vincit, binnen Aelst, aldaer overleden den vierde january 1825, Karel Broeckaert 1825 RUG
- Het Fransch conjugatieboek, J.J.M. 1828 Ned.Staatsc.
- Voornaemste regelen der Fransche taal met betrekking tot het Nederlandsch, J.J.M. 1828 Ned.Staatsc.
- Salon d'été. Deuxième exposition publique de la Société de Flore à Alost, le 6,7 et 8 juillet 1828 1828 KB
- Salon d'été. Quatrième exposition publique de la Société de Flore à Alost, le 5,6 et 7 juillet 1829 1829 KB
- Kort begrijp der Aflaeten, vergunt aen de Roozenkranssen van d'H. Brigitta, s.d. Privé
- Helden-dichten over den laster, gekroond met den gouden eer-penning in het luysterlyk prysgeding, uytgeschreven door de Maetschappy van Rhétorica, onder tytel: Kunst en Eendragt en kenspreuk: Slaet d'oog op Christi kruys, binnen Brugge, Karel Broeckaert, s.d. RUG

Bijlage 7: Drukwerken J. Sacré

Aalsterse periode
- De Maskerade, A. von Kotzebue 1814 RUG
- Wie weet waar het goed is, A. von Kotzebue 1815 RB
- De twee kleine Auvergnaten, A. von Kotzebue 1816 RB
- De gebroeders Philibert, C. Van de Vijver 1816 KB/RUG
- Naamlijst van nieuwe en oude toneelstukken te bekomen bij J. Sacré 1816 Ned.Staatsc.
- Muziekpartituur in Le triomphe des arts. Couplets chantées au banquet donné par le Société Royale des Beaux-arts et de Littérature, à l'occasion de la distribution solennelle des prix proposés au concours de 1816 (gedrukt in Gent, s.d.) 1816 RUG
- Abrégé de l'histoire ecclésiastique, Loriquet Jean Nicolaes 1817 RB
- Adolf en Sophia, Ducange V.H. 1817 Ned.Staatsc.
- De jonge Weduwe, C. Van de Vijver 1817 UB A'Dam
- Nadeelige gevolgen van de onverschilligheid der Vlamingen en Brabanders omtrent hunner moedertaal, P. Van den Broeck
  1e druk 1817 SBAw/KB
  2e druk 1821 RB
- Drie vaders te gelijk, A. von Kotzebue 1818 SBAw
- De brief uit Cadix, A. von Kotzebue 1818 UB A'Dam
- Eersten jubeljaer van het maegden weezenhuys der stad Aelst, gesticht door den zeer eerwaerden heer, mijnheer Cornelis Nuijst, de 13den october 1818 1818 Ned.Staatsc.
- Receuil des huits modèles de déclaration de succession et de mutations de décès, en conformité de la loi du 17/12/1817 1818 Picard
- Daphnis, ecloga dicata claro vito, Cracco Dominique 1818 Ned.Staatsc.

- Abrégé de l'histoire sainte, Loriquet J.N. 1818 RB/BAAffl.
- Jubelzangen. Amor Vincit 1818 KB Den Haag
- De schoenlapper en de rentenier, C. Van de Vijver 1818 RB
- Het leven ende mirakelen van de H. Maget Berlindus, P-J. Walckiers 1818 KB Den Haag
- Edwin en Sidonia, A. von Kotzebue 1818 Ned.Staatsc.
- De kwakers, A. von Kotzebue 1818 KB Den Haag
- De blinde tuinier, A. von Kotzebue 1819 Ned.Staatsc.
- Drie vaders te gelijk, A. von Kotzebue 1819 Ned.Staatsc.
- Abrégé de l'histoire Sainte, nouvelle édition, Loriquet J.N. 1819 Ned.Staatsc.
- Abrégé de l'histoire ecclésiastique, nouvelle édition, Loriquet J.N. 1819 Ned.Staatsc.
- Exercitationes scholasticae habendae in aula colleggii Alostani,diebus 17 et 18 augustus 1819, Dellafaille d'Huysse, Hippolyte - Louis 1819 Ned.Staatsc.
- Daphnis, Carmen pastorale reverendo admodum domino Constantino van Crombrugghe, principali colleggii Alostani, dictatum 28 julii 1819 1819 KB
- Het zakboek, A. von Kotzebue 1820 SBAw
- Broederschap van de goede dood, onder den titel van H. Doodstrijd van Jesus, stervende aen het kruys..... in de succursaele kerke van Neder-Hasselt bij Ninove 1820 RUG
- Manuel de l'éducation chrétienne, C. Van Crombrugghe 1821 APJM
- De l'imitation de Jésus-Christ, C. Van Crombrugghe 1821 APJM
- La pratique de l'Oraison mentale, C. Van Crombrugghe 1821 APJM
- L'étude des sciences. Règles à observer en formant sa bibliothéque, C. Van Crombrugghe 1821 APJM
- Manuel de la jeunesse chrétienne, C. Van Crombrugghe 1821 RUG
- De zielsverhuizing, A. von Kotzebue 1821 KB Den Haag
- De luitspeler en het landgeregt, A. von Kotzebue 1821 Ned.Staatsc.
- Histoires et Paraboles, Giraudeau Bonaventure 1821 RUG
- Amor Vincit. Jubelfeest. 1821 KB Den Haag
- Bijzonderste en noodzakelijkste hoofdstukken der christelijke leeringe volgens den Mechelsen catechismus 1821 Ned.Staatsc.
- Leerzaem spel en leesboekje tot nut en gebruik der eerstbeginnende leerlingen, J.B. Callebaut 1821 Ned.Sttatsc.
- Lijkdienst op afsterven van de kunstrijke en ijverige broeders Karel Lodewijck en Jan Frans Stobbeleir,..... binnen de stad Lokeren,....., H. Van Rysingen 1821 RUG
- Histoire de la Belgique, tome 1 & 2, J.J. De Smet 1821/22 RUG/SPD/BAAff
- La vie et miracles de Sainte Berlinde, Ph. Walckiers 1822 KB
- Histoire de Joseph à l'usage des écoles primaires 1822 RB
- Woordenboek der Nederduitsche bijvoeglijke naamwoorden door een letterkundig genootschap, 2 vol. 1822 RB
- Eligiarum libri seX. item Guilelmi Becani, ex eadem societate idyllia et elegiae, Hosschius Sidonius 1822 RUG/SPD/ASJC
- De Duitsche man, A. von Kotzebue 1822 UB A'Dam
- Epitome Historiae Sacrae, A.M.D.G. 1823 RUG
- Histoire ancienne, Loriquet J.N. 1823 RB
- Het onbloedig slagtoffer, B.L. Frutsaert 1823 KB
- Histoire romaine, nouvelle édition, Loriquet J.N. 1823 RB
- Histoire ancienne, Loriquet J.N. 1824 RB
- Gewijde geschiedenis, van de schepping van de wereld..... 1824 Ned.Staatsc.

- Kortbondige geschiedenis van het Oud en Nieuw Testament 1824 RB
- Grondbeginselen der aardrijkskunde voor de Nederlandsche scholen, E.K. 1825 Ned.Staatsc.
- Géographie sacrée 1825 RB
- Abrégé de l'histoire sainte, avec carte de la Terre Sainte, Loriquet J.N. 1825 RB
- Reglement van Policie voor de stad Aelst 1825 SAA/Privé
- Oude Geschiedenis der Egyptenaren, Babyloniërs,enz. Loriquet J.N. 1825 SBAw/KB
- Het Leven van de H.Margerita (Baardegem) 1825 Ned.Staatsc.
- Plakalmanak voor jaar 1826 1825 Ned.Staatsc.
- Handhaving der Nederduitse taal, of iets over het Mechels jubelfeest (een wenk aan Jesuiten) 1826 KB Den Haag
- Almanak voor blijgeestigen, 1826 1826 SBAw/KB/RUG
- Gewoonlijke foire en groote jaermarkt voor paarden en vee te Aalst 1826 SABr
- Discours sur l'instruction publique prononcée à l'ouverture du collège d'Alost, le 1er février 1826, Eyschen Charles Gerard 1826 Douret
- Dissertatio inauquralis jurdica de divisione rerum ex jure utroque,....., in universitate Leodiensi,....., die 5 augusti 1826, Eyschen Charles Gerard 1826 BUL
- Nieuwjaarslied 1826. Minst moeyens best. 1826 SAA
- Veilingscatalogi
  - 1816 - J.Sacré, toneelstukken 1816 Ned.Staatsc.
  - 4/5/1819 - Pieraert Jacobus, boeken 1819 Ned.Staatsc.
  - 15/11/1819 - onbekend, boeken 1819 Ned.Staatsc.
  - 26/3/1822 - Hoffmans J.B.F., boeken 1822 Ned.Staatsc.
  - 7/5/1822 - Maertens Nicolaes François,tulpen 1822 Ned.Staatsc.
  - 16-19/9/1822 - Maertens Nicolaes François, boeken schilderijen, prenten 1822 KB
  - 31/5/1824 - onbekend, boeken 1824 Ned.Staatsc.

- Solemnis praemiorum distributio in aula colleggii Alostani 1817 ASJC
- Solemnis praemiorum distributio ex munificenta sentira populique Alostani habita in aula gymnasii 1818-1823 ASJC/KB
- Ad reverendum admodum dominum Constantinum van Crombrugghe colleggii Alostani Moderatorem, C. Valentyns 1821 KB/RUG
- Ad reverendum dominum Albertum, Theodorum, Desiderium, Mariam, Gislenum, ex baronibus de Zinzerling, neo-sacerdotum, C. Valentyns 1821 RUG
- D.O.M. et piaememoriae, ingenui adolescentuli Francisci Vanderbelen, Alostani, C. Valentyns 1821 RUG
- D.OM. Celsissimus,ac. Reverendissimus S.R.I. princeps Mauritius Joannes Magdalena de Broglie, Episcopus..... C. Valentyns 1821 RUG
- Reverendo admodum domino, Constantino van Crombrugghe, colleggii Alostani Moderatori, C. Valentyns 1821 RUG
- Diligentiae praemiorum distributio habita in aula colleggii Alostani, die 23 aprilis 1821 1821 Ned.Staatsc.
- Diligentiae praemiorum distributio habita in aula colleggii Alostani, die 8 aprilis 1822 1822 KB

- D.O.M. Bernardus Tuypens, ex Velsicque, C. Valentyns 1822 RUG
- Poemation Gratulabundum reverendo admodum domino Constantino van Crombrugghe, gymnasiarchae,C.Valentyns 1822 RUG
- Carmen festivum dicato reverendo domino P.J. Gevaert, neo-sacerdoti, in collegio Alostani professori, quum incruentam priorum deo hostiam offeraet. XXIX maii MDCCCXXII 1822 RUG
- Ad amicum. Quum vivacem....., Idyllum 1823 RUG
- Menaleas, ecloga dicata reverende admodum domino Constantino van Crombrugghe, cum festii patroni diem odebraret Alosti V Augusti 1823 1823 RUG

Brusselse periode

- Gemaakte rekeningen voor het doen betalen ofte ontfangen van Nederlandsche, Brabantsche en Fransche geldspeciën... volgens besluyt van 8 december 1824 1825(?) RUG
- Nieuwjaarslied voor 1827 - Rethorica, J.C.V. Capiau 1827 SAA
- Almanak voor blijgeestigen, 1827-1831 1827-1831 SBAw/RUG
- Le gueux de mer, Henri Guillaume Philippe Moke, 2 dln 1827 SBAw
- Rêveries poétiques et élégies nationales, Achille Rousseau 1827 RUG
- Nationale plakalmanak 1827,1829, 1831 Zech
- Tervuren et son pavillon royal, extrait du guide des promeneurs dans Bruxelles et ses environs 1827 KB
- Collection de lepidoptéres ou papillons des Pays-Bas et de France, tome n°1 1827 RB
  Verzameling der vlinders van de Nederlanden en van Frankrijk, deel 1 1827 KB
  (was voorzien in 100 afleveringen, waarschijnlijk verscheen alleen deze eerste aflevering)
- Het leven van Tartuffe 1828 UB A'Dam
- Grondbeginselen der aardrijkskunde voor de Nederlandsche scholen, E.K., tweede druk 1828 Ned.Staatsc.
- Histoire de Joseph, à l'usage des écoles primaires 1828 Ned.Staatsc.
- Karel de Brave, leesboek voor laagste klas, IV 1828 Ned.Staatsc.

- Nederlandsche Schouwburg, 29 deeltjes 1828
  - De regte weg, de beste, A. von Kotzebue Ned.Staatsc.
  - De luitspeler en het landgericht, A. von Kotzebue SBAw/KB Den Haag
  - De zwijger tegen wil en dank, A. von Kotzebue KB Den Haag
  - De vloek des Romeins, A. von Kotzebue KB Den Haag
  - Twee nichten voor ééne, A. von Kotzebue KB Den Haag
  - Het eerwaardig gezelschap, A. von Kotzebue KB Den Haag
  - De gelukkige misvatting, Joseph Patrat KB A'Dam
  - De kunstenaar en de krijgsman, Victor Ducange KB Den Haag
  - Ruitenvrouw en de Apollo, J. von Vosz KB Den Haag
  - De educatieraad, A. von Kotzebue KB Den Haag
  - Maria, A. von Kotzebue
    De Toren met zeven deuren, A. Platen Hallermunde KB Den Haag
  - De medeminnaar uit vriendschap, P. Koster KB Den Haag
  - De sympathieke kuur, J. Moliére / J.H. Zschole KB Den Haag
  - De lange neus, F.J. Von Soden KB
  - De verkleedingen, A. von Kotzebue KB

- Torquatus Tasso, A. Duval — KB Den Haag
- Het Testament van de oud-oom, K. Krickenberg — KB Den Haag
- Ze moet van het toneel af, F.W. Grosse — KB Den Haag
- De waarheids-minnaar, A. von Kotzebue — KB Den Haag
- Florette, J.L. Deinhardstein — KB Den Haag
- Pauline, T. Dumersan — KB Den Haag
- De gefopte bruidegom, S.W. Schiessler — Ned.Staatsc.
- Het Doopfeest, Mejufvrouw B*** — KB Den Haag
- De Duitsche man, A. von Kotzebue — KB A'Dam
- Adolf en Sophia, V.H. Ducange — KB Den Haag
- De vuurproef, A. von Kotzebue — KB Den Haag
- Het zak-boek, A. von Kotzebue — Ned.Staatsc.
- De jonge Weduwe, C. Van de Vijver — Ned.Staatsc.
- Bergen en dalen ontmoeten elkander niet, A. d'Artois — UB A'Dam

- Lettres sur les aveugles, A. Rodenbach — 1828 — RUG/KB
- Kramers Almanak 1828 — 1828 — Zech
- Erato, eener verzameling van liederen — 1828 — KB
- Strijd der kikvorschen en muizen van Homerus, F.A. Spyers — 1829 — SBAw/KB
- Verhandeling over Stenographie, Hartog Somerhausen — 1829 — KB
- Heil Groet, van de al-oude maatschappij van muziek, les Amis Constants de l'Harmonie te Aalst, 5 januari 1829, J. Capiau — 1829 — SAA
- Lofdicht op de Nederlandsche taal, door het Koninglijk Genootschap Concordia te Brussel, Pr. Van Duyse — 1829 — RUG/KB
- Antwerpen, Lofdicht bij de echtverbintenis van den heer J.F.C. Verspreeuwen met M.M.C. Pulinckx, Pr. Van Duyse — 1829 — KB
- Geschiedenis der Romeinsche letterkunde, J.C. Baehr — 1829 — Ned.Staatsc.
- Grand calendrier royal pour l'année 1829 — 1829 — Ned.Staatsc.
- Memoire contenant griefs pour Mr. Becuwe, appelant, et MM D'Hamer, fréres et soeur, intervenants. Contre les syndics se la faillite Van Houtte-De Witte, intimés — 1829 — KB
- Aardrijkskunde; Opgave, behorende bij de kaart van Europa, J.B. de Bouge — 1829 — Ned.Staatsc.
- Mengelwerk van wis- en krijgskunde, W.J. Creutz Lechleitner — 1829/1830 — KB
  7 afleveringen bij J.Sacré, Brussel
  afl. 8-9: Breda, Gullick en Hermans
- Liedekens-almanak, de getrouwe Herderin — 1830 — KB
- L'ami du Peuple, krant, feb. 1831, nummer 1 — 1830 — Sacré
- Histoire Ancienne, J.N. Loriquet — 1833 — KB
- Romeynsche geschiedenis, J.N. Loriquet — 1834 — KB
- Keur van Nederduytsche fabelen, P. Visschers — 1836 — KB
- Klaine diergaerde voor kinderen, J.B. Courtmans — 1837 — KB
- Résumé de la vie des plus grands peintres..... A.F. Agneessens — 1841 — KB
- De verloren zoon, — 1841 — Sacré
- Petit Manuel de Politesse, Buqcellos — 1841 — Privé
- Lovensche Almanak — 1844/45 — Sacré
- De Groote Palatijn. Blijspel — 1844 — Sacré
- Almanach de Liège — 1845 — Sacré
- Aperçu de la grammaire allemande P.A. Lentz,s.d. memoralis — Liber

- De zedenleer door voorbeelden geschetst in stichtelijke verhalen voor de jeugd, s.d. RB
- Naemlijst der Nederduitsche toneelstukken te bekomen bij J. Sacré, drukker en boekhandelaar in de Fabriekstraat,13 te Brussel RUG

Bijlage 8: Drukwerken C.G. Spitaels

- Oraison funèbre de Notre Père le pape Pie VII, prononcée dans l'église du collège d'Alost, le 16/10/1823, J.J. De Smet 1823 KB
- idem, tweede uitgave 1825 KB
- Nouvelle Géographie, 2 dln, J.J. De Smet 1824 RUG
- Epitome historiae graecae, editio ultima. Cum dictionnario latino-gallico cui additum est idioma Belgicum, C.J. Siret 1824 RUG
- Odae, excerptae in usum gymnasii Alostani, Sarbiewski Maciej Kazimicaz 1824 RUG
- Exercitationes scholasticae habendae in aula collegii Alostani, diebus 16 et 17 Augusti 1824 1824 RUG
- Solemnis praemiorum distributio, ex munificentia senatus populique Alostani, habita in aula gymnasii Alosti, die 18 augusti 1824 1824 RUG
- Catalogus boekenverkoop, die doorgaat van 24 tot 28/10/1824 1825 KB
- Instutiones oratoriae, J.J. De Smet 1825 RUG
- Almanach de Messieurs les élèves du collège d'Alost pour l'an de grâce 1825 1825 ASJC
- Art epistolaire à l'usage de la jeunesse, C. Van Crombrugghe 1825 RUG
- Relation fidèle de la catastrophe arrivée à Ostende, le 19 septembre 1826 1826 RUG
- Biblia Sacra vulgatae editiones cum commentaris, 11 dln., Menochio Jean Etienne 1826/1828 RUG
- Réfutation des observations sur les libertés de l'église belge par un catholique belge 1827 RUG
- Redevoering over den toestand van het onderwijs in het kollegie te Aalst..... aen het einde van het schooljaar 1826-1827, den 20 augustus, Eyschen C.G. 1827 KB
- Salon d'hiver. Première exposition publique de la Société de Flore à Alost, les 16,17,18 et 19 fevrier 1828 1828 KB
- Aanspraek gedaen op het graf van de Heer Petrus van de Perre gewezen regent in het stedelijk kollegie te Aalst, ter gelegenheid zijner begrafenis den 3 december 1828, J.J. Moke 1828 ASJC
- Divinité de la réligion catholique prouvé par son établissement et son existence, C. Valentyns 1829 KB
- Samenspraak op den dans, s.d. RUG
- Reverendo admodum domino Constantino van Crombrugghe gymnasiarchae. Quum depictam a me tabellam ei luce festa traderem. C. Valentyns, s.d. RUG

Geraadpleegde werken

- Aalst, Honderd jaar Aalsterse Pers , Tentoonstelling Aalst 25 april-25 mei 1986, Aalst, 1986
- Aalst, St. Jozefcollege , 1619/21-1831-1981. Catalogus bij tentoonstelling , 3 oktober - 16 oktober 1981, Aalst, 1981
- J. Broeckaert , Dendermondse drukpers, in De Oudheidkundige Kring der Stad en des voormaliges Lande van Dendermonde , Buitengewone uitgave V en VI , Dendermonde 1890-1894
- M. Cherretté , Historische ontwikkeling van de instellingen in het Land van Aalst , Verhandelingen der Maatschappij voor Geschiedenis en Oudheidkunde te Gent XVIII, Gent, 1992
- Th. Coopman - J. Broeckaert , Bibliografie in den Vlaamschen Taalstrijd, Gent,1904
- J. De Brouwer ,
  - De Jezuïten te Aalst, deel 1,Aalst, 1979
  - De Boerenkrijg in de streek van Aalst, in Het Land van Aalst , jg 1 , 1949, p. 6-12, p 33-38
- W. De Doncker , De Paardepost te Aalst , Postzegelkring Land van Aalst , z.d.
- De Potter-Broeckaert ,
  - Geschiedenis van de Stad Aalst, dl IV, Gent, 1876
  - Geschiedenis der gemeenten van Oost-Vlaanderen, Arrondissement Aalst, dl I, Gent, 1873
- L. De Rijck ,
  - De gegoede burgerij te Aalst in de Franse tijd , in Het Land van Aalst , jg XVIII, 1978, p. 213-235
  - De beleggingen van de gegoede stand te Aalst op het einde van het Ancien Regime, in Het Land van Aalst, jg XXI, 1969, p. 90-97
- J.J. de Smet , Histoire de Belgique , dl 2, Gent, 1847
- J. De Volder , Algemene bibliografie van publicaties uitgegeven in de Zuidelijke Nederlanden voor de periode 1800-1829, 3 delen, Gent, 1989
- A. D'Hoker , Herbergtellingen in de 18e Eeuw , Mededelingen van de Heemkundige Kring van Erpe-Mere, jg XVIII, 1978,p. 7-10
- V. D'Hondt , De Geschiedenis van het Tooneel te Aalst, Aalst, 1908
- Dr. L. Elaut , De brochure van J.C. Jacobs en de bestrijding van de besmettelijke buikloop te Aalst in 1794 , in Het Land van Aalst , jg VII, 1955, p. 22-24
- Flanders Printing 1984 , catalogus
  1987, catalogus
- P. Hildebrand , De Kapucijnen in de Nederlanden , deel V, VII, VIII, IX, Antwerpen, 1952
- J.C.B. , De Nieuwe Aelsterschen Almanak, Ken Uw Dorp, 1984, p. 25-31
- L. Kieckens - Cl. Uyttersprot , De Catharinisten in de negentiende en twintigste eeuw, Aalst, 1982
- O. Reyntens, De Abdij van Ten Roosen , in Annalen van de Oudheidkundige Kring van 't Land van Aalst , Aalst, 1908, p. 80-81
- J. Roegiers , Het Hospitaal van Onze Lieve Vrouw te Aalst , dl I, Aalst, 1902
- M. Sacré , Antoon & Jan Frans Sacré, in De Brabander, jg 1,1922, nr. 4, p. 49-54, en, nr. 10, p. 160. De boekdrukker Jozef Sacré (1778-1849), in De Brabander, jg 1, 1922, nr. 6, p. 91-96
- H. Strijpens , Oost-Vlaanderen, Bouwheer van de Staat België, Boortmeerbeek, 1981
- A. Stroobants , Onder de pers , Berichten uit den Dendermondse drukkerswereld , Dendermonde, 1993
- G. Van Cleemput, Een halve eeuw cultureel en mondain leven in Aalst (1790-1840), in Alostana 2, Aalst 1830, Aalst, 1980, p.365-422
- F. Vandenhole, Inventaris van veilingcatalogi 1615-1914, Gent, 1987
- G. Vande Winkel, De Abdij van Sint-Cornelius en Sint-Cyprianus Ninove . Catalogus, Ninove, 1989. Inzonderheid de nrs. 36b, 36f, 36g, 36h, p.149-150 waarbij G. Vande Winkel enkele drukjes beschrijft van J.L. D'Herdt i.v.m. de aanstelling van abt Pameleire (1788), beschrijvingen die van bijzonder nut waren voor dit artikel (deel 1, p. 119)
- P. Van Nuffel,
  - In den Ouden Aelsterschen Middenstand, Aalst, 1924
  - Alostum Religiosum, Aalst, 1924
  - De Geschiedenis van het Begijnhof van Sinte Katherina op de Zavel te Aalst, Aalst, 1919
  - Graffsircken ertiits liggende in de Ste Mertenskerck, Aalst, 1913
  - Historiek der Oude Straten, Aalst, 1914
- Van Schobben - W. Van Hillen, Descendance de J.B. Spitaels (1729-1779) suivi de notes sur la famille Van Crombrugghe, Brugge, 1958
- Zech - du Biez , Les almanachs belges, Braine-le-Comte,1897

Herkomst van de illustraties

Deel 1

p.85 : RUG
p.107: SAA
p.112: KB en privé
p.114: SAA
p.116: RUG
p.126: SPD

Deel 2

p. 227 BA Oud.
p. 235 RUG
p. 238 ASJC
p. 247 SBA
p. 253 SAA
p. 256 RUG

Lijst der gebruikte afkortingen

ACA	: Archief Catharinisten Aalst
APJM	: Archief Paters Josefieten Melle
ARAB	: Algemeen Rijksarchief Brussel
ASJC	: Archief Paters Jezuiten Aalst
BAAff	: Bibliotheek Abdij Affligem
BA Oud	: Bibliotheek Archief Oudenaarde
Beirens	: Beirens, Proeve van een algemene bibliografie van de stad Dendermonde
BNP	: Bibliotheek Norbertijnen Postel
BSJA	: Bibliotheek Paters Jezuiten Aalst
BUL	: Bibliotheek Universiteit Leuven
Douret	: Douret, Introduction de l'imprimerie
KB	: Koninklijke Bibliotheek Brussel
KB A'Dam	: Koninklijke Bibliotheek Amsterdam
KB Den Haag	: Koniklijke Bibliotheek Den Haag
Liber Memorialis	: Notices biographiques
MAAB	: Mechelen Archief Aartsbisdom
Ned.Staatsc.	: Nederlandsche Staatscourant
Picard	: Picard, Bibliographie générale et raisonnée du droit belge
RAB	: Rijksarchief Beveren
RAG	: Rijksarchief Gent
RB	: Revue bibliographique du royaume des Pays-Bas et de l'étranger ou indicateur général de l'imprimerie et de la librairie
RUG	: Bibliotheek Rijksuniversiteit Gent
SAA	: Stadsarchief Aalst
SAA,SA	: Stadsarchief Aalst, Oude archief van Stad Aalst
SAA, LvA	: Stadsarchief Aalst, Archief van Land van Aalst
SA Antwerpen	: Stadsarchief Antwerpen
SA Br	: Stadsarchief Brussel
Sacré	: Sacré M., De Brabander 1921,jg 1,nr 4, p. 49 e.v.
SB Aw	: Stadsbibliotheek Antwerpen
SPD	: Bibliotheek St. Pieter en Paulus Abdij Dendermonde
UB A'Dam	: Universiteitsbibliotheek Amsterdam
Zech	: Zech-Du Biez, Les almanachs belges .

Inhoudstafel

Deel 1 (jg. 48, 1996, nr. 2)

1. De eerste helft van de 18de eeuw 81
2. Judocus Ludovicus D'Herdt, boekdrukker (1737 - 1802) 88
Bijlagen 1 tot 4 121

Deel 2 (jg. 48, 1996, nr. 4)

3. De periode rond 1800 225
4. De drukkersfamilie Du Caju en haar belang voor de stad Aalst in deze periode 228
5. Jozef Sacré, boekdrukker (1778 - 1849) 241
6. Charles Ghislain Spitaels 254
Bijlagen 5 tot 8 259
Geraadpleegde werken 266
Herkomst der illustraties 267
Lijst der gebruikte afkortingen 267
Inhoudstafel 268

IN MEMORIAM CLEMENS UYTTERSPROT EREBESTUURSLID VAN "HET LAND VAN AALST"

Op 4 juli 1995 overleed te Aalst Clemens Uyttersprot. Niettegenstaande zijn gezegende leeftijd van 83 jaar en zijn wisselende gezondheidstoestand kwam het afscheid toch zeer onverwacht.

Clemens Uyttersprot werd geboren te Wieze op 27 januari 1912. Sedert enkele jaren verbleef hij met zijn echtgenote Paula Van der Helst, met wie hij meer dan 50 jaar gehuwd was, te Herzele, in het Rusthuis "Ter Leen". Paula overleed op 15 juli 1994.

Hij was een overtuigd Vlaming. De Vlaamse Beweging lag hem nauw aan het hart. Elk extremisme afwijzend, geloofde hij in de volledige ontvoogding van Vlaanderen.

In het culturele veld was Clemens in drie verenigingen aktief als bestuurslid: bij de Aloude Rederijkerskamer "De Catharinisten", bij de Vereniging voor Aalsters Kultuurschoon (V.V.A.K.) en bij de Geschiedkundige Vereniging "Het Land van Aalst".

Als Catharinist was hij vooral geïnteresseerd in het bewogen verleden van de Kamer. Samen met Luc Kieckens, die hij als Griffier opvolgde, publiceerde hij in 1985 *"De Catharinisten in de achttiende en negentiende eeuw"*, naast talrijke andere artikels en bijdragen over deze bloeiende Rederijkerskamer en haar leden.

Als bestuurslid van de Vereniging voor Aalsters Kultuurschoon was hij vele jaren de nauwgezette penningmeester. Als Catharinist was hij betrokken bij het ontstaan van de V.V.A.K. Door zijn sterke gebondenheid aan zijn stad en aan zijn geliefde .geboortestreek ontpopte hij zich als een van de steunpilaren van deze vereniging. Minder gekende figuren en gebeurtenissen uit het verleden haalde hij uit de vergeethoek in graag gelezen bijdragen in de "Mededelingen", die hij tot 1983 samenstelde.

Clemens Uyttersprot behoorde tot de allereerste leden en sympathisanten van "Het Land van Aalst". Op aanbeveling van Frits Courteaux trad hij pas in 1985 toe tot het bestuur, als archivaris-bibliothecaris, maar reeds vele jaren verleende hij allerhande hand- en spandiensten voor de goede werking. Als vriendelijk, wijs en dienstvaardig bestuurslid heeft hij veel bijgedragen tot het goede functioneren van de vereniging. Als brievenbus en adres van onze vereniging, was hij gedurende vele jaren als geen ander bereikbaar voor alle leden.

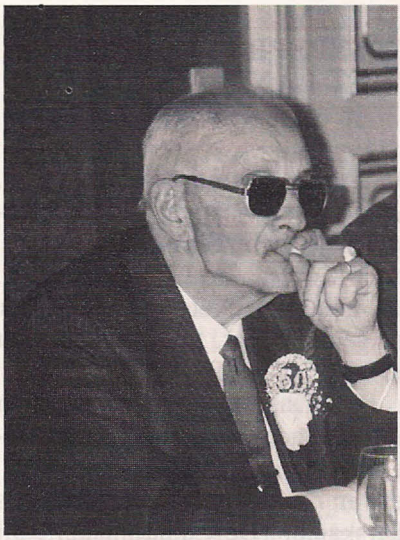

Als echt geïnteresseerde in de geschiedenis van de streek had hij een grote kennis opgebouwd, ondersteund door een uitgebreide en goed georganiseerde persoonlijke bibliotheek en archief. Als publicist had hij veel oog voor verjaardagen en herdenkingen. Bovenal stelde hij zich ten dienste van alle geïnteresseerden door ontsluiting en opmaken van indexen. De bibliografie die hierna volgt getuigt van zijn onverdroten en dienstvaardige inzet. De bestuursleden behouden de beste herinneringen aan hun bedrijvige, wijze, vriendelijke en gedienstige vriend en zullen hem dankbaar blijven voor alles wat hij voor de vereniging en voor de ontsluiting van het verleden van de streek heeft betekend. Velen zullen in zijn publicatie waardevolle hulp vinden bij hun opzoekingen.

Luc Robijns

M. UYTTERSPROT, In Memoriam Clemens Uyttersprot, Oud-griffier van de Catharinisten, in Katrienennieuws 95-96, jg. 14, nr.1, augustus 1995, p. 21-22.
M. UYTTERSPROT, In Memoriam Clemens Uyttersprot, in Mededelingen van de Vereniging voor Aalsters Kultuurschoon, jg. 22, nr. 3, Herfst 1995, p. 55-58.

BIBLIOGRAFIE VAN CLEMENS UYTTERSPROT

I. Werken

1. Inventaris van de werken in de bibliotheek van de Koninklijke Aloude Rederijkerskamer - De Catharinisten Aalst, Aalst, 1979, 88 p., in samenwerking met Luc Kieckens.
2. Inventaris van de archivalia en muzeologische voorwerpen van de Koninklijke Aloude Rederijkerskamer - De Catharinisten Aalst, Aalst, 1979, 106 p., in samenwerking met Luc Kieckens.
3. De Catharinisten in de negentiende en de twintigste eeuw, Aalst, 1984, 274 p. in samenwerking met Luc Kieckens.
4. Data uit de geschiedenis van de Catharinisten (1413-1991), in 1891-1991, Jubileumviering 100 jaar herinrichting, Aalst, 1991, in samenwerking met Marc Uyttersprot.
5. Indices op de jaargangen 1974-1988 van Het Land van Aalst, 108 p. (gestencilde tekst).
6. Indices op de jaargangen I (1974) tot en met XV (1988) van Mededelingen voor Aalsters Kultuurschoon, 321 p.

II. Artikels in Het Land van Aalst

7. Nog over het schilderij van de Crayer te Wieze, 1, 1949, p. 158.
6. Kanunnik Jozef Reynaert, 25, 1973, p. 296-297.
7. Drie Aalsterse Tijdschriften, 27, 1975, p. 1-48, p. 77-119.
8. Alfons en Jozef De Cock, twee beroemde zonen van Herdersem, 27, 1975, p. 239-242.
9. Karel Broeckaert en zijn tijd, 29, 1977, p166-184
10. De gekleurde ramen van de Sint-Martinuskerk te Aalst, 29, 1977, p.230-233
11. De Napoleonisten te Aalst, 31, 1979, p. 1-34.
12. In dienst van het Keizerrijk: 31, 1979, p. 114-136, 171-182.
13. 500 jaar Sint-Martinuskerk Aalst - tentoonstelling, 34, 1982, p.143-146.
14. Een akte van Verdeling (Moorsel 1817), 34, 1982, p. 290-301.
15. De Societeyd "Het Concert" binnen Aelst (1782-1811), 43, 1991, p. 67-113.
16. Frits Courteaux, 45, 1993, p. 7-8.
17. Frits Courteaux. Bibliografie van zijn bijdragen tot de Aalsterse geschiedenis, 45, 1993, p. 273-278.

III. Artikels in Mededelingen van de Vereniging voor Aalsters Kultuurschoon

19. De kerk van Wieze, 1, 1974, (4), p. 5-10.
20. Frans-Jozef de Smet, 2, 1975, (1), p. 7-9.
21. Moreel Veslag over het jaar 1974, 2, 1975, (1), p. 9-10.
22. Een Zoon van Aalst: Hippoliet Meert, 2, 1975, (2), p. 9-10.
23. Alfons en Jozef De Cock - Twee beroemde zonen van Herdersem, 2, 1975, (4), 15-18.
24. Aalst en Dendermonde, 3, 1976, (1), p. 5-8.
25. Karel Broeckaert en zijn tijd, 3, 1976, (2), p. 6-11, (3), p. 6-9, (4), p. 5-11.
26. Voor Taal en Vrijheid, 3, 1976, (2), 13-15.
27. Monumentenzorg, 3, 1976, (3), p. 9-10.
28. Een handschrift uit de negentiende eeuw, 3, 1976, (5), p. 7-10.

29. Dertig jaar geleden..., 4, 1977, (2), p. 10-14.
30. In het spoor van Rubens: Kasper de Crayer in de kerken van het Vlaamse Land, 4, 1977, (3), p. 10-14, (4), p. 11-12.
31. Giften en Legaten aan de Godshuizen van Aalst, 4, 1977, (5), p. 7-8.
32. Klokluiders en Beiaardiers van Aalst, 4, 1977, (5), p. 10-12.
33. Bioskopen te Aalst, 4, 1977, (5), p. 16-18. (1)
34. Beiaarden in het Vlaamse Land, 5, 1978, (1), p. 11-14.
35. De Slag aan de Hersthage (1128-1978), 5, 1978, (2), p. 12-19, (3), p. 3-10, (4), p. 16-19.
36. De schilder Jakob Jordaens, 5, 1978, (4), p. 8-12.
37. Standbeelden, Monumenten en Gedenkplaten in Aalst-Stad, 5, 1978, (5), p. 22-23.
38. Alphabetische lijst der inwoners der stad Aelst, die de vereischten hebben om Kiezers te kunnen benoemd worden, 6, 1979, (1), p. 8-14.
39. Prentkaarten, 6, 1979, (2), p. 12-13.
40. Honderd jaar geleden: de brand van het belfort op 6-7 juli 1879, 6, 1979, (3), p. 3-7.
45. Pee Klak, 6, 1979, (4), p. 15-16. (2)
46. Nieuwjaarswensen, 6, 1979, (5), p.11-14; 7, 1980, (1), p. 18-20; (4), p. 12-16.
46. Straatnamen van Aalstenaars, 7, 1980, (2), p. 10-13, (3), p. 14-16, (5), p. 11-16, 8, 1981, (1), p. 10-18, (2), p. 10-13 (3), p. 11-16, (4), p. 5-13, (5), p. 13-20; 10, 1983, p. 23-28, p. 88-94; 11, 1984, p. 48-54; 12, 1985, p. 103-107; 13, 1986, p. 11-15.
47. Strijders van 1830, 7, 1980, (3), p. 2-9.
48. De Sint-Martinuskerk, 7, 1980, (4), p. 3-11.
49. De gekleurde ramen van de Sint-Martinuskerk te Aalst, 7, 1980, (4), p. 4-7.
50. Isidoor Hallaert, 8, 1981, (3), p. 10-11.
51. Jan van Ruusbroec, 8, 1981, (4), p. 12-13.
52. Joannes Alexander Lenaert, 9, 1982, (1), p. 16-18.
53. Vierhonderd jaar geleden (1582-1982), 9, 1982, (2), p. 11-16.
54. Een Catharinist Dichter, 9, 1982, (2), p. 16-17.
55. Den Ouden Tijd, 9, 1982, (3), p. 15-17.
56. Justus de Harduijn, 9, 1982, (5), p. 12-18.
57. Jan Baptist Luycx, 9, 1982, (5), p. 12-18.
58. Drie legenden uit Affligem, 10, 1983, p. 49-51.
59. De Werkman-Dichter August Meert, 10, 1983, p. 73-75.
60. Drie Liederen, 11, 1984, p. 73-76.
61. De Maanden van het Jaar, 12, 1985, p. 58-60.
62. Leo Crick, 12, 1985, p. 82-83.
63. De Oudheidkundige Kring, 13, 1986, p. 51-55.
64. De Annalen van de Oudheidkundige Kring, 13, 1986, p. 80-82.
65. De Postdienst in het Aalsterse, 13, 1986, p. 93-94.
66. Ledenlijst van de Oudheidkundige Kring (1901-1913), 13, 1986, p. 96-99.
67. Prudens Van Duyse en onze stad, 14, 1987, p. 88-92.
68. Vier Catharinisten-letterkundigen, 15, 1988, p. 7-12.
69. Bij een verjaardag: Vijftig jaar geleden overleed Alfons Van de Maele, 15, 1988, p. 68-76.
70. Bij een verjaardag: Vijftig jaar geleden overleed Petrus Van Nuffel, 16, 1989, p. 40-47.
71. Glasramen, 16, 1989, p. 58-62.
72. Reuzen en Rossen, 16, 1989, p. 83-88.
73. Het Aalsters Frontblaadje "Kort en Bondig", 17, 1990, p. 11-16, p. 39-41, p. 51-54, p. 76-80, p.101-105.

(1) Deze bijdrage verscheen opnieuw naar aanleiding van 100 jaar cinematografie, Med. VVAK, 22, 1995, (3), p. 59-60.
(2) Zie ook Putteman, B., Pee Klak, 4de uitgave, 1995, p. 336-338, waarin deze bijdrage is overgenomen.

IV. Niet gepubliceerde werkstukken

74. Wieze, Kapellekens en nog een en wat jeugdherinneringen, s.d., 123 p.
75. Sint-Maartenskerk, s.d., 11 p.
76. De Nieuwe Tijd-Vlaamsgezind Blad voor het Denderland (1917-1918), (1989), 12 p.
77. De Catharinisten in de negentiende eeuw, 1950, 29 p. (3)
78. Vernieuwt Boeck der Résolutien, inschryvingen en aenteekeningen voor het al oud Gilde van de h. Maegd ende Martelaeresse De Groot gelauwerde Catharina van Alexandrien Beginnende hedent 25 novembre 1821, s.d., 10 p.
79. De Sociéteyt van Réthorica - Sectie Van Toneelkunde, s.d., 4 p. (4)
80. Kleine familiegeschiedenis, 1970, 151 p.

V. Varia

Beknopte mededelingen in:
De Faluintjes, 3, 1990, p. 110
Ons Heem, 8, 1950, p. 117
Salvator Mededelingen (Wieze), 1993 en 1995
Winsa, tijdschrift van de Kultuur en Sportraad van Wieze, 1975 en 1976

M. Uyttersprot
Tulpstraat 1
9308 Hofstade

(3) Archief Catharinisten Aalst, nr. 31
(4) Deze bijdrage verscheen gedeeltelijk in Katrienen Nieuws 1989-1990, nr. 4, p. 21-23. De lijst met de 44 "members" werd niet opgenomen.

LODE TAEYMANS, SCHILDER TE AALST

Daniël BUTAYE

Lode Taeymans werd geboren te Turnhout op 17 juli 1874, als zoon van Pieter Taeymans en Maria Louise Renders. Het gezin telde acht kinderen, allemaal jongens, waarvan er twee heel jong overleden. Zijn vader was provinciaal architect van het arrondissement Turnhout. Heel vroeg begon Lode te tekenen en te schilderen, gestimuleerd als hij was door het nauwgezette tekenwerk dat hij dagelijks bij zijn vader-architect kon bewonderen. Hij volgde geen opleiding in de stedelijke tekenacademie, doch zijn vader leidde zelf zijn plastische ontwikkeling van dichtbij. Inderdaad, later toen hij te Aalst woonde, vertelde hij aan Jef Crick in een interview dat genoteerd werd: "Ik kreeg mijn opleiding van mijn vader, provinciaal bouwkundige, bestuurder van de tekenacademie. Deze geestdriftige klassieker kende enkel de slagwoorden: eenvoud, verhouding, evenwicht, in zijn onderricht. Van mijn dertien jaar af liep ik met tekendoos en verfdoos, tijdens het verlof en dikwijls al haagschool houdend, de heide op en af, en onderging er de emotie van de kolossale luchten, de verre weidse horizonten, de diepe stilte, de verlatenheid, de eenzaamheid, het wolkenspel, het schuivende, lopende zonnelicht. Vleiende complimentjes over mijn eerste werkjes ontving ik zo goed als nooit. 't was geregeld: ge zijt er nog niet! ga nog maar eens terug om dat beter te bekijken en te voelen. In het halsstarrig werken, herpakken en herwerken ligt gans mijn opleiding". (1) Lode sprak ook veel met lokale schilders, vooral zijn gesprekken over kunst met Eugeen Surinckx (1850-1936), een heideschilder uit het Turnhoutse, vulden zijn kennis verder aan.

Op het einde van zijn humaniora die hij bij de jezuïeten in het St.-Jozefscollege te Turnhout volgde, stond hij voor een lastige levenskeus. Hij voelde zich het sterkst aangetrokken om schilder te worden en een aangepaste kunstenaarsopleiding te volgen, ook de architectuur sprak hem aan, ofschoon slechts op de tweede plaats. Toch koos hij na veel getob een andere weg: hij trok naar het Seminarie van Mechelen,waar hij een klein jaar filosofie studeerde, om uiteindelijk op 9 juni 1893 jezuïet te worden. Tegen zijn bange verwachting in, mocht hij vanaf het noviciaat, blijven tekenen en schilderen in zijn

(1) J. CRICK: Van een pater die een schilder was. In Memoriam Lode Taeymans, Gent z.j. (circa 1937), 18 blzn., p. 8.

vrije ogenblikken. Na enige tijd sprak hij het verlangen uit om naar de missie van Congo te trekken. Toen dit om medische redenen niet werd toegestaan, werd hij bestemd voor opvoeding en zielzorg. Deze laatste twee levensoriënteringen hebben wel de substantie van zijn leven gevormd, maar ze liggen buiten het onderwerp van dit artikel. Onze hoofdaandacht gaat uit naar andere aspecten die eerst franje waren van zijn leven, doch geleidelijk zo grote betekenis hebben gekregen dat ze intiem verbonden zijn met de figuur van Taeymans. Inderdaad, steeds verder voortbouwend op wat hij van zijn vader had meegekregen, is Lode Taeymans, althans tijdens zijn eigen leven, het meest bekend geworden als schilder, als architect en als kunstcriticus. Als schilder heeft hij lange tijd te maken gehad met Aalst, dit willen we hier op de eerste plaats belichten.

Taeymans bracht zeventien jaar als opvoeder door in het St.-Jozefscollege van Aalst: van 1899 tot 1904 was hij vijf jaar studiemeester, in 1909 keerde hij terug om de functie van tuchtprefect op zich te nemen en hij zou die taak tot 1921 blijven vervullen. Zijn rijzige gestalte, zijn vrank voorkomen en zijn zware stem imponeerden het collegevolkje dat hij krachtig en mild in goede banen leidde. Geboeid zagen de leerlingen dat het uitzicht van de prefectuur veranderd was: er stond daar nu ook een schildersezel met allerhande verfgerief. Samen met Taeymans kwam in 1909 ook P. Stracke in Aalst aan als leraar van de Retorica: er zou tussen beiden een hartelijke samenwerking groeien, vooral op toneelgebied. In een tijd waarin het onderwijs en het collegetoneel bijna uitsluitend franstalig waren, wou Stracke via zijn lessen en zijn toneel de jongens meer volksfierheid geven door hen in contact te brengen met de grote meesters van ons Nederlands en Vlaams patrimonium. Zo werden onder zijn leiding twee stukken van Vondel opgevoerd: Jozef in Dothan (1910) en Lucifer (1911) die een enorme weerklank kregen in Vlaanderen en zelfs tot in Nederland. Jozef in Dothan werd driemaal opgevoerd en Lucifer viermaal (bij de eerste opvoering van Lucifer waren er 550 toeschouwers) (2). Voor beide stukken had Taeymans de decors geschilderd, ze werden hoog geprezen. Over de decors in Lucifer schreef Cyriel Verschaeve in "Hooger Leven": "Het muzikaal-vaag trillingschilderen der modernen, heeft hier veel beter dan het de werkelijkheid kan dienen het fantastische gediend, want fantastisch zal alle hemelvoorstelling toch blijven. Meesterlijk Pater Taeymans!" (3)

Decors komen en verdwijnen, maar Taeymans wou het college ook blijvend versieren. Hij maakte muurschilderingen in vier zalen: de

(2) Diarium Ministri (Dagboek van P. Minister, St.-Jozefscollege), 23 juli 1911.
(3) Hooger Leven, 5 aug. 1911, p. 62.

studiezaal, de feestzaal, de leerlingenrefter en de tekenklas. De schilderijen in de studiezaal en in de feestzaal kunnen als één geheel beschouwd worden, want de studiezaal grensde aan de feestzaal en werd bij toneelopvoeringen geïncorporeerd in de feestzaal,door het wegnemen van de losse tussenwand. De zaal was dan 38 meter lang. De versiering van het geheel gebeurde in 1910: op 17 februari 1910 waren reeds enkele schilderijen klaar (dit werd met een borreltje gevierd in de jezuïetencommuniteit) (4), en op 18 december 1910 was de hele zaal kant en klaar (5). Rechts bovenaan werden de negen provincies van België uitgebeeld met eronder tussen de ramen telkens een levensgrote figuur uit de corresponderende provincie. Links kreeg men de oude kultuurvolkeren te zien: Egypte, Assyrië, Babylonië, Griekenland, Rome, India (6). Mogelijks waren ook Palestina, China en Japan uitgebeeld, want op die manier krijgt men evenveel taferelen als aan de rechterkant. Achteraan (in de studiezaal) waren Congo en twee tropische landschappen voorgesteld, en vooraan, boven het toneel, portretten van de dertien grootste toneelschrijvers uit Europa, met Vondel in het midden. Links en rechts vooraan, naast het toneel, prijkten de portretten van Paus Pius X en Koning Albert, met erboven, haarfijn getekend, het Sint-Pietersplein van Rome en het koninklijk paleis van Brussel. Voor dit heel groot werk had Taeymans de medewerking gevraagd van de kunstschilder Albert De Vos uit Gent en de decoratieschilder Karel De Mette uit Aalst. De eerste zal vooral gevraagd zijn geweest om de levensgrote personages te helpen schilderen, want ofschoon Lode Taeymans tijdens zijn loopbaan 27 portretten heeft geschilderd, was hij toch vooral een schilder van landschappen en gebouwen. Karel De Mette kan meegewerkt hebben aan de schilderijen of enkel de decoratie van de zaal verzorgd hebben. Alle schilderijen gingen verloren bij de afbraak van de zaal in 1937.

Zo belanden we bij de muurschilderingen in de leerlingenrefter, waar de prachtig geslaagde restauratie onlangs gevierd werd. Ze zijn uitsluitend door Taeymans gemaakt, het werk van één en dezelfde hand. Wanneer heeft hij ze geschilderd? Alle bronnen zwijgen hierover. Doorgaans wordt circa 1910 als datum aangenomen, maar dat is zeker onjuist. Ze worden immers nog niet vermeld bij de schilderijen van het St.-Jozefscollege in *Alostum Religiosum* dat Petrus van Nuffel te Aalst publiceerde in 1911. Een nauwkeurig man als Petrus Van Nuffel zou die muurschilderingen niet onvermeld hebben gelaten. Hij vermeldt wel de muurschilderingen in de studiezaal en de feestzaal. Dus na 1910, maar wanneer? Er is een oplossing te vinden. In 1915 besloot Schepen Désiré De Wolf een groot stadspark aan te leggen in Aalst en

(4) Diarium Ministri 17 feb. 1910.
(5) Idem, 18 dec. 1910.
(6) De Volksstem, dinsdag 10 jan. 1911.

aldus werk te geven aan de behoeftigen. De werken begonnen op 24 juli 1915 met 650 arbeiders en 15 opzichters. Het park werd na één jaar werk opengesteld op 1 juni 1916, op Ons Heer Hemelvaart. Welnu het is bijzonder interessant vast te stellen dat een groot fragment van de muurschilderingen in de refter duidelijk verwijst naar de langwerpige, rechthoekige vijver in het stadspark van Aalst. Ze werden dus geschilderd na 1 juni 1916. Vervolgens weten we dat het college door de Duitsers bezet werd vanaf 11 juli 1917 tot het einde van de oorlog, en dat de leerlingenrefter een hospitaal werd, een Kriegslazarett voor gewonde Duitse soldaten. En toen waren Taeymans' schilderijen reeds voltooid: dit kunnen we zien op foto's, o.a. een postkaartfoto met Duits onderschrift, die de refter met hospitaalbedden laat zien tussen de voltooide muurschilderingen. Deze werden dus geschilderd tussen 1 juni 1916 en 11 juli 1917.

De taferelen geven een breed landschapspanorama over drie zijden van de refter, ze doen de muren wijken en plaatsen ons midden in de natuur. Realiteit en fantasie vloeien door elkaar, we zien nu eens een park- of kasteellandschap, dan weer brokken natuur die nog maar amper door mensenhanden zijn aangeraakt. Hier en daar staan kasteeltorens of ruïnes op een heuveltop: in augustus 1911 had Taeymans samen met P. Stracke een kunstreis gedaan van twee weken doorheen Duitsland, en in de Rijnvallei moet hij de torens van burchten die de heuvels beheersen, opgemerkt hebben: zonder ze te kopiëren neemt hij ze op in zijn werk. Kleine pittoreske tafereeltjes sieren bescheiden het landschap op: een visser, een herder met zijn schapen, een man met een ezeltje, een heer op een driewielerfiets, een keuvelend paar, een pijprokende man naast zijn draagmand, een aantal dieren. Ze zijn wel zo klein dat de landschappen en torens blijven domineren. Boven de taferelen hangt een blauwe hemel. Met dit alles plaatst Taeymans zijn refterschilderingen in het genre van de Romantiek - iets wat meestal niet het geval is voor zijn losse doeken - maar hier wordt de natuur idyllisch voorgesteld: riviertjes en poelen, een waterval, jacht en visvangst, het rustieke leven van mensen in een harmonische omgeving, alles is er, tot zelfs de ruïnes op de heuveltoppen. J.J. Rousseau, de litteraire voorloper van de Romantiek, zou zich hier helemaal thuisgevoeld hebben.

Maar in Taeymans sluimert ook altijd de architect en de opvoeder: het al te verleidelijke spel van behaaglijkheid en verbeelding, corrigeert hij, door tussen en vóór de landschappen een klassieke structuur te plaatsen van half-antieke zuilen, en arcades. Het benedenstuk van de zuilen is versierd met reliëfs die uit grotesken, slingers en ranken bestaan, maar alles is streng gestileerd. Rede en gevoel, orde en droom worden aldus in evenwicht gebracht. Meteen wordt de muurband harmonisch verdeeld in goed tegen elkaar afgewogen vlakken.

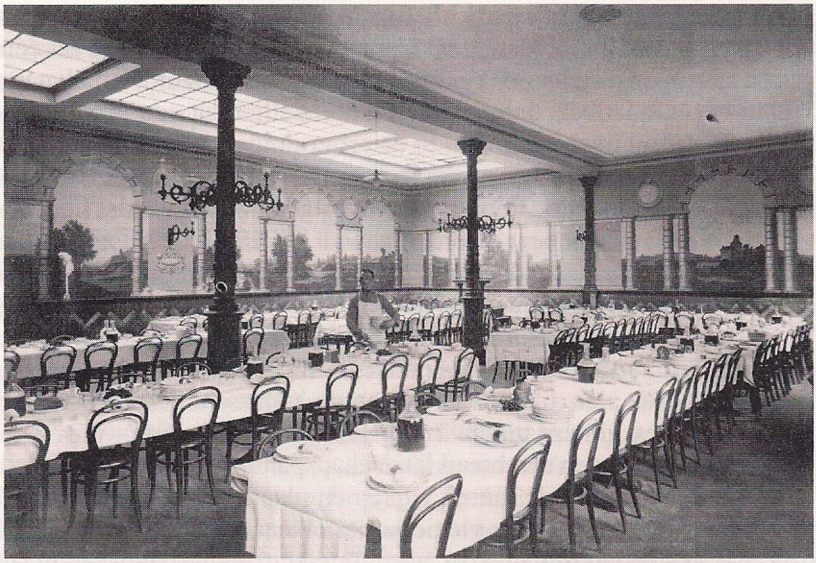

Refter van het Sint-Jozefscollege te Aalst. Foto uit 1921.
Op de muurwanden bemerkt men de landschapschilderingen van Lode Taeymans.
(Archief Sint-Jozefcollege Aalst)

Tenslotte is er ook nog de tekenklas (parallel met de Hoogstraat en loodrecht op het internaatsgebouw) waar Taeymans een tiental grote muurschilderingen aanbracht. De juiste datum is onbekend. De leerlingen zagen er o.a. een herder met zijn kudde schapen, een bruggetje over een beek, een rivier en een vijver. Ook deze schilderijen verdwenen onder de slopershamer in 1937.

Het gros van Taeymans' kunstproduktie bestaat echter vooral uit losse doeken, overwegend landschappen. Hij bracht ze ook naar het publiek. Een flink aantal schilderijen werden gekocht door Aalsterse kunstverzamelaars, terwijl het stadsbestuur belangstelling toonde voor twee werken. "Landgewin" en "Zicht op Pausipone". Taeymans onderhield ook uitstekende relaties met de schilders uit het Aalsterse zoals Jan Van Malderen, Petrus Van Schuylenbergh, Albert De Nul, Fernande en Franz Callebaut. (7)

(7) Voor wie meer wil weten over het schilderij "Landgewin", of over Taeymans' relaties met Aalsterse schilders, verwijzen we naar M. UYTTERSPROT: Ludovicus Taeymans... in Mededelingen van de Vereniging voor Aalsters Kultuurschoon, 9e Jrg., nr. 3 (1982) p. 4-11. Is. VAN BEUGEM, De beeldende kunsten te Aalst, 1932, p. 110-114, en C. DIGNEFFE..., Lodewijk Taeymans, Kortrijk 1938, bespreken een aantal schilderijen van Taeymans. Bij C. DIGNEFFE... o.c. vindt men ook twee zeer goede lijsten van Taeymans' schilderij en en van zijn kunstpublicaties. De opmerking blz. 114 in de voetnoot dat de nummers 101 en 107 geschilderd werden op de wanden van de feestzaal, klopt niet. Het zal veeleer de tekenklas zijn. Het is wel erg jammer dat C. Digneffe en alle andere auteurs geen aandacht schenken aan de muurschilderingen, bij hun bespreking van Taeymans' werken.

In wat volgt blijft onze aandacht echter niet langer beperkt tot Taeymans' schilderkunst in Aalst, maar gaat ze uit naar heel zijn oeuvre. Zijn eerste tentoonstelling vond plaats te Aalst, van Kerstmis 1916 tot Nieuwjaar 1917, in de leerlingenrefter. Later volgden Hasselt (1923), Brussel (1924, tweemaal), Antwerpen (1927), Brugge (1928), Brussel (1929 met 127 doeken), Kortrijk (1932). Bij deze laatste tentoonstelling waren de tweede dag reeds 19 van de 22 schilderijen verkocht.

Was Lode Taeymans een belangrijk schilder? Nee, dat was hij niet. De eersterangscritici hebben hem nooit opgemerkt. Dat is ook te begrijpen: Zijn kunst bewoog zich bijna uitsluitend (op een 27-tal portretten na) in het beperkte genre van de landschapsschilderkunst. Hierin was hij bovendien nog eerder conservatief. De eigentijdse kunstontwikkeling zoals fauvisme, expressionisme, kubisme die alle drie op het landschap kunnen toegepast worden, heeft hij bewust links laten liggen, hoezeer hij ze ook van nabij gezien heeft tijdens zijn vele kunstreizen in Europa. Hij bewoog zich liever in een klassiek realisme, waarin hij echter wel enkele impressionistische toetsen binnenbracht zoals luminisme en divisionisme. Binnen dit zelfgekozen kader verdient hij echter de volle waardering (en hij kreeg ze overvloedig tijdens zijn tentoonstellingen) zowel om de vorm als om de inhoud van zijn oeuvre. De nuances van licht en atmosfeer spelen een grote rol in zijn kunst, hemel en aarde zijn dicht op elkaar betrokken. Hij houdt van een stil, ingetogen ritme in het landschap dat hij met contemplatieve verering benadert. Zijn taferelen zijn goed opgebouwd in een gebonden compositie van lijnen, vlakken en kleuren. Vaak geeft hij een stuk panorama waar akkers, wegen en bomen eenzaam staan, want meestal plaatst hij geen mens in zijn natuur. En toch, ofschoon zijn landschappen in stille verlatenheid staan, is de mens er, paradoxaal genoeg, nooit geheel afwezig: de akkers dragen de sporen van zijn arbeid, de huizen verwijzen naar hem. Zijn kunst is zelden uitbundig, meestal beheerst en vol rake observatie. Een leerling van Aalst zei van hem "P. Taeymans heeft mij leren kijken" (8), scherp en geduldig kijken naar de veelvormige rijkdom van de natuur. Omgekeerd is dit ook van toepassing op zijn schilderkunst zelf: ze wordt niet genoten bij een oppervlakkige en jachtige benadering, ze vraagt een stil ontdekken.

Lode Taeymans is ook bedrijvig geweest als criticus. Vanaf 1909 verzorgde hij 28 jaar lang elke maand een bespreking van een kunstwerk in "De Bode van het H. Hart", een toen veel gelezen tijdschrift.

(8) J. VAN LAER in C. DIGNEFFE... o.c., p. 47.
(9) Dit eerste deel verscheen later opnieuw in 1925 in een tweede omgewerkte uitgave bij de Davidsfondsuitgaven.

Hiertoe bezocht hij musea in vele landen: Duitsland, Frankrijk, Nederland, Italië, Engeland. Zijn kunstbesprekingen waren voor het tijdschrift een bron van succes. Geleidelijk werden ze later door Taeymans gebundeld en in boekvorm uitgegeven. Het eerste deel dat 53 werken van Vlaamse en Noordnederlandse meesters besprak, werd in 1913 gepubliceerd, toen hij te Aalst was, onder de titel "Christelijke Kunst". Het tweede deel verscheen in 1924 en het derde in 1930, allebei onder dezelfde titel als het eerste.

In augustus 1921 verliet Lode Taeymans noodgedwongen het college van Aalst, hij had te kampen met hartproblemen en moest voortaan het harde tempo van zijn werk als tuchtprefect vervangen door een rustiger leven, in de Residentie van Alken in Limburg. Hier wijdde hij zich aan de zielzorg en aan de verdere ontplooiing van zijn schilderkunst. Hij schilderde veel en organiseerde een aantal tentoonstellingen. In zijn atelier hingen 243 schilderijtjes aan de wanden, allemaal landschappen; ze waren van zijn hand doch niet gesigneerd, en mogelijks hield hij ze binnen handbereik om er enkele uit te werken tot grote schilderijen. Na zijn dood werden ze te Alken piëteitsvol bewaard in een grote kamer die als museum was ingericht (10). Na 1921 bleef hij ook onverminderd doorwerken aan zijn maandelijkse kunstbesprekingen.

Gaandeweg ging Lode Taeymans ook veel aandacht besteden aan architectuur, zijn tweede van huis uit meegekregen passie. Dit tweede artistieke element van zijn persoonlijkheid kunnen we hier slechts kort samenvatten. Een architectenopleiding had hij nooit genoten; ook hier, net als in zijn schilderkunst, gebruikte hij de gave van een zeldzame intuïtie en was hij zowel autodidact als selfmade man. Hij tekende de plannen voor verscheidene particuliere huizen in Alken en omgeving. Vooral de villa van de heer Boes (1927) kreeg bekendheid. Door zijn Oversten was hij benoemd tot adviseur bij de bouwplannen voor Vlaamse jezuïetenhuizen en colleges. Toen hij nog prefect was in Aalst, had hij een volledig plan getekend om het college te herbouwen (11); dit plan werd niet uitgevoerd, maar het bewijst dat zijn belangstelling voor architectuur toen al heel levendig was. Zijn twee grootste realisaties waren de nieuwbouwcolleges van Turnhout en Borgerhout. Rond Nieuwjaar 1933 kreeg hij de opdracht een nieuw college te ontwerpen voor Turnhout. Op een paar jaar tijd ontwierp hij het indrukwekkende complex en tekende vele plannen uit. Als hij wou, dan kon hij te rade gaan bij zijn twee oudere broers-architecten; dit zal hij wel gedaan hebben, maar het geheel was zijn werk: ont-

(10) Twee derde van deze collectie bevindt zich thans in het Openluchtmuseum van Bokrijk, één derde berust in het Jezuïetenarchief in Heverlee-Leuven.
(11) J. SCHELLEKENS in C. DIGNEFFE..., o.c., p. 85.

werp, tekeningen, controle op de werf. Zijn jarenlange ervaring als prefect was ook een steun om het ontwerp zo praktisch mogelijk aan te pakken. Was hij echter iets conservatief in zijn schilderkunst, dan was hij op en top modern als architect, met alle aandacht voor de modernste materialen. Construeren was hem aangeboren, dat voelt men als men dit college betreedt, hier spreekt weer zijn gevoel voor orde en tucht. "Eenvoud - verhouding - evenwicht",die drie slagwoorden van zijn vader bleven heel zijn leven doorwerken. Veel licht, strenge en toch kleurrijke ruimten die prachtig van verhoudingen zijn, een blij huis voor de jeugd. Hierop volgden de plannen door het college van Borgerhout. Het was echter teveel voor hem: hij overleed plots aan een hartaanval te Alken op 5 maart 1937, op 62-jarige leeftijd. Op zijn tekentafel lag een detailplan voor het nieuw college van Borgerhout, waar de eerste spade in de grond werd gestoken in de zelfde maand van zijn overlijden.

Even terugblikkend naar Aalst, kunnen we besluiten dat Taeymans veel heeft gerealiseerd in het college als opvoeder en als kunstenaar. Van zijn vele muurschilderingen hebben alleen de taferelen in de oude leerlingenrefter de tijd overleefd. Zijn honderden doeken met landschappen zijn her en der verspreid, gelukkig ook in Aalst en omgeving. Zijn schilderijen getuigen van een rustig en klassiek vakmanschap, dat ook nu nog velen die stil en geduldig kunnen kijken, intens kan boeien.

D. Butaye s.j.
Waversebaan 220
3001 Heverlee (Leuven)

DE STICHTINGSOORKONDE VAN DE SINT-ADRIAANSABDIJ TE GERAARDSBERGEN (1096)

Geert VAN BOCKSTAELE

Op vrijdag 25 oktober 1996 werd de Nederlandse tekst van de stichtingsoorkonde in het abtenkwartier van de St.-Adriaansabdij plechtig onthuld. Voortaan kan elke bezoeker de prachtig gekalligrafeerde en verluchte oorkonde bewonderen. Hiervoor zorgden respectievelijk mevrouw Joke Van Den Brandt en haar echtgenoot Frank Ivo Van Damme. Dit is een gelegenheid om de tekst en de historische situering van de oorkonde aan een ruimer publiek voor te stellen (1).

Latijnse tekst

In nomine Sanctae et Indiuiduae Trinitatis.
Ego Manasses, diuina miseratione humilis Cameracensium episcopus, considerans illud quod in Ueteri scriptum est Testamento: "Aedificauit Moyses altare Domino Deo", super quod offerent sacerdotes sacrificia, sub cuius uero specie aedificationis ordo et mysterium subsequentis ecclesiae designatur, ad laudem Saluatoris nostri Ihesu Christi sanctaeque ipsius Crucis uictoriosissime, in honore quidem beatissimi Petri apostolorum principis, in loco qui Geroldimons nuncupatur ecclesiam dedicaui, ibique, consilio et assensu domni ac patris nostri Manassae, uenerabilis Remorum archiepiscopi, eiusdemque coepiscoporum ecclesie, precibusque ac petitione Rotberti Iunioris catholici comitis Flandrensium domnique Stephani de Bonlario, Werinboldique eiusdem loci castellani caeterorumque complurium, abbatiam monachorum, propter angustias ac loci indigentiam a Decliuinio translatam, libere et principaliter stabiliui, ita quidem ut abbas a fratribus regulariter electus pastoralem baculum a manu pontificis solummodo suscipiat.

Quorum usibus fratrum, in coenobio suo sub beati regula Benedicti Deo militantium, ad salutem animae mee meorumque antecessorum comitisque praefati, altare de Huneghem cum omnibus appenditiis suis, eodem uidelicet Geroldimonte et Bonlario, sine persona et obso-

(1) De tekst steunt op de uitgave van prof. Dr. E. Van Mingroot van de KU Leuven: Het stichtingsdossier van de Sint-Adriaansabdij te Geraardsbergen (1081 - 1096), in: Handelingen van de Koninklijke Commissie van geschiedenis, 153, 1987, p. 7 - 11.

niis omnino Rotbertus de allodio suo totam terram, quae circa ecclesiam in atrio benedicta est et diuisa, libere et legitime eidem ecclesiae tradidit, quatuorque iugera terre arabilis duosque mansos dominicos supra fluuium aque quae Tenera nuncupatur.

Praetera, sapientium suprascriptorum et diuitum rationabili consilio, omnia beneficia quae primitus, dum ibi caput abbatiae positum fuerat, Dicliuinio appendebant, similiter abbatiae apud Geroldimontem statutae - sicut praelibatum est - et innouatae, consignata et adscripta sunt: altare uidelicet de Hultehem cum appenditiis suis Hildringhem et Ydringhem, sine persona sed cum debitis obsoniis, altare de Ockinghem, altare quoque de Thorincurth, cuius obsonium est per singulos annos quattuor denarii.

Haec quoque altaria sic libera esse concessi ut non in praedictis altaribus decanus, nisi ab abbate uocatus fuerit, synodum celebrare audeat; si autem non uocatus uenerit, ab ecclesiis illis nihil requirens, uictum sibi ex iure synodali accipiat. Dedi etiam abbati praedicto et successoribus suis ut excommunicent omnes malefactores suos et, nisi mihi vel successoribus meis de malefacto suo querimoniam fecerint, absoluant.

Ut haec uero charta indissolubilis persisteret, sigilii nostri imaginatione firmata est. Ad quod testes idonei introducti sunt. Signum Hugonis Suessionensium episcopi. S. Philippi Catalaunensis episcopi, (Helin)andi Laudunensis episcopi, Rotberti Sancti Remigii abbatis, Hugonis Sancti Nicasii abbatis, Radulphi Brabatensium archidiaconi, Alardi praepositi, Adam, abbatis, Raineri abbatis, Erlebo(l)di decani, Erlebo(l)di praepositi, Theodorici archidiaconi, (Gu)odonis cantoris, canonicorum: Anselmi, Radulfi, (S)e(g)ardi Sancti Gaugerici decani, laicorum: Balduini Gandensis, Gerbodi de Winti, Sigeri de Montey, Galberti de Badengeym, Amalrici de Nineua.
Hoc autem factum est anno Dominicae Incarnationis M°.XC°VI°., indictione quinta, praedicti uero pontificis anno I.

Vertaling (2)

In de naam van de Heilige en Ondeelbare Drie-eenheid.

Ik, Manas, dank zij de goddelijke barmhartigheid nederig bisschop van Kamerijk, heb overwogen wat er in het Oud Testament geschreven staat: "Mozes bouwde een altaar" voor God de Heer, opdat de

(2) De vertaling geschiedde met de uitvoerige hulp van collega Hugo De Wulf op basis van de uitgave: E. VAN MINGROOT, Het stichtingsdossier van de Sint-Adriaansabdij ...p.7-11. Prof. Dr. E. Van Mingroot gaf heel wat informatie bij de vertaling, waarvoor mijn dank.

priesters er offers zouden brengen; met de verwijzing naar dit bouwsel wordt er gezinspeeld op de inrichting en de opdracht van de latere kerk. Uitgaande van die overweging heb ik, tot lof van onze Verlosser Jesus Christus en van zijn glorierijk Heilig Kruis, ter ere ook van de allergelukzaligste Petrus, de prins der apostelen, een kerk ingewijd op de plaats die men Geroldsbergen noemt.

Na raadpleging van en goedkeuring door onze heer en vader Manas (II), eerbiedwaardig aartsbisschop van Reims, en van de mede-bisschoppen van dezelfde kerkprovincie, en op verzoek en op aandringen van Robrecht (II), de Jongere, katholieke graaf van Vlaanderen, van Stefaan (III), heer van Boelare, en van Werenboud, slotvoogd van dezelfde plaats (Geroldsbergen), en van vele anderen, heb ik, wegens de beperkte ruimte en het plaatsgebrek, de abdij van monniken uit Dikkelvenne naar hier overgebracht en ze (er) vrij en zelfstandig gevestigd, op voorwaarde dat de abt, volgens de regel door de monniken verkozen, zijn herderlijke staf uitsluitend uit de handen van de bisschop zal ontvangen.

Ten behoeve van die fraters, die in hun klooster volgens de regel van de H. Benedictus God dienen, heb ik, tot heil van mijn ziel, van die van mijn voorgangers en van voornoemde graaf, het altaar (=kerk) van Hunnegem met al zijn afhankelijkheden, namelijk datzelfde Geroldsbergen en (Neder)Boelare, vrij van patronaatsrecht en ook volledig vrij van het bezoekrecht, geschonken.

Ter uitbreiding van deze dotatie heeft dezelfde graaf Robrecht, op een vrije en wettelijke basis, uit zijn eigengrond aan diezelfde abdij al de grond overgedragen die rond de kerk gewijd en afgebakend is als kerkeland. Bovendien schenkt hij vier bunder akkergrond en twee heerlijke domeinen nabij de rivier die men de Dender noemt. Voorts zijn, na grondig overleg met voornoemde wijze en prominente personen, alle beneficies die oorspronkelijk, toen de zetel van de abdij daar nog gevestigd was, aan Dikkelvenne toebehoorden, tegelijk gewaarborgd en toegeschreven aan de abdij die, zoals uiteengezet is, te Geraardsbergen gevestigd en hersticht werd. Namelijk: het altaar van (Dender)Houtem met zijn afhankelijkheden Heldergem en Iddergem, vrij van patronaatsrecht maar onderworpen aan het visitatierecht, het altaar van Okegem en eveneens het altaar van Thoricourt, waarvan de visitatiecijns vier denieren per jaar bedraagt.

Ik heb er ook in toegestemd dat deze altaren dermate vrij zouden zijn dat de deken in voornoemde kerken geen synode mag houden, tenzij op uitnodiging van de abt; indien hij ongevraagd toch zou komen, kan hij van die kerken niets eisen, maar moet hij volgens het synodale

recht wel proviand ontvangen. Aan de voornoemde abt en zijn opvolgers heb ik daarenboven de macht gegeven om diegenen die tegen hen een misdaad begaan te excommuniceren of, tenzij zij bij mij of mijn opvolgers een regeling zouden voorstellen met betrekking tot hun misdrijf, vergiffenis te schenken.

Opdat deze oorkonde onverbreekbaar zou blijven, heb ik ze bekrachtigd door het aanbrengen van mijn zegel. Daartoe zijn volgende getuigen opgeroepen.

Handtekening van: Hugo, bisschop van Soissons;
Filips, bisschop van Châlons-sur-Marne;
Helinand, bisschop van Laon;
Robert, abt van St.-Remigius (Reims);
Hugo, abt van St.-Nicasius (Reims);
Radulf, aartsdiaken van Brabant;
Alard, proost (St.-Gorikskapittel Kamerijk);
Adam, abt (St.-Otbertsabdij Kamerijk);
Reinier, abt (H.-Graf Kamerijk
Erlebold, domdeken (Kamerijk);
Erlebold, domproost (Kamerijk);
Diederik, aartsdiaken (Valencijn);
Wodo, domcantor (Kamerijk);
Anselm en Radulf, kanunniken (O.-L.-Vrouwkapittel Kamerijk);
Segard, deken van St.-Goriks (Kamerijk);
Leken: Boudewijn van Gent;
Gerboud van Scheldewindeke;
Zeger van Munte;
Galbert van Baaigem;
Amalrik van Ninove.

Gedaan in het jaar 1096 vanaf de Menswording van de Heer, indictiegetal 5, jaar 1 van voornoemd episcopaat.

Commentaar

De stichter van de abdij en begifter van de oorkonde was Manas II (Manas d'Eu-Soissons, ca 1060 - 1108) (3). Na een strijd tussen de voor- en tegenstanders van de zogenoemde Gregoriaanse hervorming

(3) E. VAN MINGROOT, Manassès, in: Nouvelle Biographie Nationale, Brussel, 1994, 3, p. 247-254.

werd hij als lid van de eerste groep te Geraardsbergen aangesteld. Bij die gelegenheid, die men situeert tussen 8 juni en het einde van juli van het jaar 1096, waren veel vooraanstaande geestelijke en wereldlijke leiders verzameld. Dan bevestigde Manas de overheveling van de benedictijnenabdij van Dikkelvenne naar Geraardsbergen.

Zoals algemeen gekend ressorteerde Geraardsbergen toen en tot aan de bisdomhervorming van 1559 onder het bisdom Kamerijk en het aartsbisdom Reims, waar op dat ogenblik eveneens een Manas regeerde.

De oorkonde start met een invocatio (aanroeping) tot de H. Drievuldigheid, die de bisschop tot getuige neemt. Nadien volgt een intitulatio, waar de bisschop zich bekend maakt, en een devotieformule (dank zij de goddelijke barmhartigheid) om aan te tonen dat de bisschop niet afhankelijk is van een politieke overheid. In de arenga (algemene beschouwing of motivering) gebruikt de bisschop een bijbels citaat (Mozes bouwde een altaar). Dit citaat komt uit de Exodus, hoofdstuk 24, vers 4 en luidt als volgt: "De volgende morgen bouwde Mozes aan de voet van de berg een altaar". Die tekst sluit goed aan met de plaats waar de nieuwe abdij kwam nl. aan de voet van de Oudenberg.

In de inleidende tekst zegt de bisschop waarom hij een kerk wil inwijden nl. tot lof van onze Verlosser... Die kerk werd toegewijd aan de H. Petrus. Dit kan verwonderlijk lijken omdat men de naam van de H. Adriaan zou verwachten. De abdij in Dikkelvenne noemde echter St.-Pieter. Het is slechts 80 jaar later dat voor het eerst de naam van St.-Adriaan in de bronnen voorkomt nadat zijn relieken van het Henegouwse Roucourt naar Geraardsbergen werden overgebracht.

Het tweede belangrijke initiatief van bisschop Manas was de overheveling van de abdij van Dikkelvenne naar Geraardsbergen. Die beslissing wordt in de petitio (verzoek) duidelijk omschreven. Op vraag van Robrecht II, graaf van Vlaanderen, van Stefan III, heer van Boelare en van Werenboud, slotvoogd van Geraardsbergen en na goedkeuring van zijn aartsbisschop in Reims hevelde de Kamerijkse bisschop de abdij van Dikkelvenne naar Geraardsbergen over. Waarom de politieke leiders voorstanders waren van de inplanting van een abdij in hun stad staat niet in de oorkonde maar is algemeen gekend. De Vlaamse graven hadden immers in het midden van de 11de eeuw hun gebied van de Schelde tot aan de Dender weten uit te breiden. Om die nieuwe grens te versterken gaf Robrecht I, graaf van Vlaanderen in 1067-1070 aan de inwoners van "Geroldsbergen" een vrijheidskeure (4). Dit bleek niet voldoende om er een stedelijke kern van te maken. Dringend zochten zijn opvolgers naar nieuwe impulsen. Eén daarvan was de vestiging van een abdij. Vermits de benedictjnenabdij in Dikkelvenne, althans volgens de oorkonde, te

(4) G. VAN BOCKSTAELE, De keure van Geraardsbergen (1067-1070), in: Het Land van Aalst, 46, 1994, 1, p. 3-26.

eng behuisd was kwam zij voor een verhuizing naar Geraardsbergen in aanmerking. Veel onderzoekers vinden dit een vrij zwak argument en ook de abt en zijn monniken waren met dit besluit niet zo gelukkig. De abdij zou wel eens het slachtoffer kunnen geweest zijn van de expansiedrang van hun confraters uit de pas gestichte abdij van Anchin in Noord-Frankrijk. Die abdij wist heel wat eigendommen van Dikkelvennne te ontfutselen zodat zij minder economische kansen kreeg om te overleven. Overigens is in een recente tentoonstelling n.a.v. het 900-jarig bestaan van de parochie van Heldergem, die onder de St.-Adriaansabadij ressorteerde, duidelijk aangetoond dat Anchin heel wat eigendommen in de Dendervallei had verworven, die wellicht oorspronkelijk tot de abdij van Dikkelvenne behoorden (5).

Zoals gebruikelijk bij de benedictijnen werd ook in Geraardsbergen de abt door zijn monniken op een democratische wijze verkozen. Nadien ontving de abt de herderlijke staf uit de handen van de bisschop van Kamerijk. Terloops wordt nog even aangeduid dat de monniken wel degelijk de regel van de H. Benedictus volgden.

Bij de overheveling nam de bisschop een derde initiatief. Hij schonk aan de nieuwe abdij de kerk van Hunnegem met zijn twee afhankelijkheden. Dit waren de kerk of kapel van Geroldsbergen en Boelare. Die twee kapellen of kerken vragen even verduidelijking. Algemeen neemt men aan dat Hunnegem de oudste kerk is van Geraardsbergen. Men steunt zich hiervoor op de stadskeure van 1067-1070 en de stichtingsoorkonde van de abdij. In de keure zegt de Vlaamse graaf dat hij een allodium (eigen grond) in de parochie van Hunnegem heeft gekocht van een zekere Gerald, een man van groot aanzien. In de oorkonde is de kerk van Hunnegem een hoofdkerk met twee afhankelijkheden. Die stelling wordt tenslotte bevestigd door de nog bestaande romaanse kerk, waarvan de kunsthistorici de bouw in de 11de eeuw situeren en waar er kapelanieën van de H. Amandus en de H. Vaast waren, patroniemen die eveneens op een zeer oude stichting wijzen (6). In het decanaal verslag van 1602 wordt echter niet meer Hunnegem als voornaamste parochiekerk aangestipt maar wel die van St.-Lucas: *Ecclesia quia est parochialis et matrix ecclesiarum totius opidi* (7). Wellicht heeft Hunnegem in de loop van de 12de eeuw zijn functie als hoofd van de Geraardsbergse kerken aan de St.-Lucaskerk, die naast de abdij gelegen was, moeten afstaan.

De vraag blijft welke die twee afhankelijke kerken waren waarvan de

(5) Tentoonstelling "Een goedendag uit Heldergem" in mei 1996 georganiseerd door de werkgroep "900 jaar Heldergem".

(6) Zie meer over de bouwgeschiedenis van de Hunnegemkerk: Bouwen door de eeuwen heen, Inventaris van het cultuurbezit in België...5n 1, Gent, z.d., p. 296-299. G. VAN BOCKSTAELE, De Hunnegemkerk te Geraardsbergen in kaarten en plannen, in: Het Land van Aalst, 40, 1988, 4, p. 221-232. K. DE WOLF, Romaanse bouwkunst (1000-1225), Bijvoegsel van De Beiaard, 24 aug. 1996, p. 43.

(7) GENT, RIJKSARCHIEF, Bisdomarchief M. 8.

stichtingsoorkonde melding maakt. Die van Boelare is duidelijk. Hiermee bedoelt men niet Overboelare, waarvan overigens de kerk van de abdij van *Saint-Sépulcre* (H. Graf) te Kamerijk afhankelijk was, maar wel Nederboelare. Die kapel was in de onmiddellijke nabijheid van het kasteel van de heren van Boelare gevestigd. Zij is op vele kaarten terug te vinden. Wat bedoelde de oorkonde met de afhankelijke kerk van Geraardsbergen? Zeer waarschijnlijk was dit niet de voorloper van de huidige St.-Bartholomeuskerk of van de *"capelle ter marct"* maar wel die van de H. Lucas. Deze kerk werd in 1515 samen met de andere parochiekerken van de stad in de abdijkerk geïncorporeerd en in 1627 in de abdijgebouwen geïntegreerd. Verder historisch en archeologisch onderzoek omtrent de vroegere kerken van Geraardsbergen is meer dan nodig.

De drie kerken die aan de abdij geschonken werden waren vrij van patronaatsrecht en bezoekrecht. Hiermee bedoelde men dat niet meer de bisschop of een leek maar de abdij de pastoor kon benoemen en dat er eveneens vrijstelling van het bisschoppelijk bezoekrecht was.

Niet alleen de bisschop zorgde voor de inkomsten ook de Vlaamse graaf was vrijgevig en schonk aan de abdij een groot stuk grond (4 bunder= 4,88 ha) dat rondom de abdijkerk gelegen was, akkerland en twee landbouwdomeinen. Waar die domeinen gelegen waren is niet duidelijk, alleszins sloten ze niet aan bij de later gekende landbouwdomeinen.

Tenslotte wees de bisschop een reeks altaren toe, die de abdij in Dikkelvenne bezat. Het waren die van Denderhoutem met zijn afhankelijkheden van Heldergem (Haaltert) en Iddergem (Denderleeuw), het altaar van Okegem (Ninove) en Thoricourt (Silly). Die kerken waren eveneens vrij van het patronaatsrecht maar moesten wel bisschoppelijk bezoek toelaten.

In de oorkonde wordt een regeling getroffen omtrent de invloed van de deken op de Geraardsbergse kerken. De strijd om de parochiale rechten heeft zeer waarschijnlijk in de 12de eeuw geleid tot het opstellen van de valse stichtingsoorkonde van 1081.

Tenslotte kon de abt personen excommuniceren of vergiffenis schenken die tegen de monnikengemeenschap een misdrijf hadden gepleegd. De excommunicatie was de zwaarste geestelijke straf. Hierdoor werd iemand buiten de gemeenschap gesloten, hij mocht niet in gewijde grond begraven worden en men kon voor hem ook niet individueel bidden. Voor die sanctie heeft de abt de hulp van de bisschop niet nodig. Abt Snellaard is dus niet alleen hoofd van de monnikengemeenschap, hij had tevens acht kerken onder zijn controle, hij was eigenaar van landbouwgronden en landbouwdomeinen en had tenslotte ook juridische macht.

Om al die schikkingen te bevestigen bracht bisschop Manas zijn zegel op het perkament aan dat wellicht niet hangend maar op de rechteronderkant opgekleefd was. Bovendien liet hij een grote schare van

geestelijke en wereldlijke hoogwaardigheidsbeklederes oproepen die uit de Geraardsbergse regio of uit de kerkprovincie van Reims en Kamerijk kwamen. De groep omvatte 21 personen: drie bisschoppen, vier abten, twee proosten, twee dekens, twee aartsdiakens, twee kanunniken, een cantor en vijf lokale heren. Die laatste edelen waren: Boudewijn van Gent (ca 1114), zoon van burggraaf Lambert II van Gent; Gerboud III van Scheldewindeke en Oosterzele (1067 - ca 1096); Zeger I (ca 1123), zoon van Askrik I van Munte; Galbert van Baaigem, vanwie geen nadere gegevens bekend zijn en Amalrik II heer van Ninove en tevens konstabel van Vlaanderen. De konstabel of stalmeester hield toezicht op de stallen en paarden van de hofhouding en deze hofdienst maakte van hem de aanvoerder van het leger, waarin hij de vorstelijke standaard droeg. Het ambt van konstabel was dus een van de belangrijkste hofambten en kende steeds maar één enkele titularis (8).

Typisch voor die tijd was de meervoudige datering. Men noteerde niet alleen het jaar van de christelijke telling maar ook dit van de bisschoppelijke ambtstermijn en de indictie. Een indictie is een tijdkring van 15 jaar die teruggaat tot de Romeinse belastingsperiode. Keizer Justinianus legde in 537 de verplichting vast om de indictie in de datering te vermelden. Deze werd dan tot de 14de eeuw bij zowel keizerlijke, pauselijke als lokale akten gebruikt. Het is evident dat plaatselijke kanselarijen zoch soms in de indictieaanduiding vergisten waardoor sommige historici dan de echtheid van de akten in twijfel trokken.

We mogen besluiten dat de oorkonde van 1096 voldoende betrouwbare elementen bevat die een juist beeld geven van de (her)stichting van de benedictijnenabdij. Niettemin zorgt een oorkonde uit 1101 voor verwarring (9). In die oorkonde, bestemd voor de abdij van Bornem, tekende Snellaard niet als abt van Geraardsbergen maar van Dikkelvenne. Daaruit concluderen sommige dat de overheveling niet zo vlot is verlopen als verwacht en dat er tussen de bisschoppelijke beslissing en de uiteindelijke verhuizing een zekere tijd verlopen is (10).

G. Van Bockstaele
Bevegemstraat 14
9620 Zottegem

(8) D. LAMBRECHT en J. VAN ROMPAEY, De staatsinstellingen in het Zuiden van de 11de tot de 14de eeuw, in: Algemene geschiedenis der Nederlanden, 3, Bussum, 1982, p. 82.
(9) G. VAN BOCKSTAELE, Abbaye de Saint-Adrien à Grammont, in: Monasticon belge, VII, Flandre Orientale, 2, Luik, 1977, p.77.
(10) Voor een globaal overzicht van de werken over de stichtingsoorkonde zie: G. VAN BOCKSTAELE, De Sint-Adriaansabdij te Geraardsbergen, Geraardsbergen, 1996, p. 15.

LIJST VAN DE ERELEDEN EN STEUNENDE LEDEN 1996

Ereleden (1200 fr.)

Cherreté-De Block, Aalst
De Nul N.V., Aalst
CallebautAntoine, Denderwindeke
Vekemen Herman, Gent
Imbo Fernand Geraardsbergen
De Vleeschauwer N, Ophasselt
Rollier J., Outer
Cooman Willy, Pollare
Van De Meulebroucke Frans, Zottegem

Steunende leden (800 fr.)

De Ridder E, Aalst
Van De Sijpe Ernest, Aalst
Eeman R., Aalst
Foselle Leo, Aalst
D'Herdt Daniël, Aalst
Temmerman W., Aalst
Robijns Luc, Aalst-Meldert
De Vuyst Jozef, Appelterre-Eichem
De Latte Guido, Aspelare
Remy Luc, Asse
Thibau V., Berlare
Van Lil Elis., Brussel
Courteaux W., Brussel
De Smet Gentiel, Deinze
De Vos F. Denderleeuw
Van der Perre Wilfried, Denderleeuw
Couck, Denderleeuw
De Ridder Marcel, Denderleeuw
Vermeren Osmaar, OSB, Dendermonde
Goethals Patrick, Drongen
Daelman Marcel, Erembodegem
Claus G., Erembodegem
Van Bockstaele Marc, Erembodegem
D'Hoker A., Erpe-Mere
Vanacker V.F., Gent
François Herman, Geraardsbergen
De Chou Freddy, Geraardsbergen
Van Der Maelen Pasc., Geraardsbergen
Vanderhaegen Joseph, Gijzegem
Pauwels Et., Grimminge
Van Den Berghe M.A., Herzele
De Pooter Erik, Herzele
De Meyer Herm., Herzele
Van Bockstaele Paul, Hove
De Mont Hans, Kessel-lo
Uytendaele Roger, Koksijde
Schollaert J.M., Kortenberg
Hendrickx Dirk, Kortrijk
Cool Hilda, Lede
Vanderhaegen Bert, Leuven
Smet Armand, Meerbeke
De Cocker J, Merelbeke
Van Acker K. Merelbeke
De Rijst Pierre, Moerbeke
Scheerlinck Hans, Ninove
De Clercq Paul, Ninove
De Saedeleer, Ninove
Merckx Lea, Ninove-Denderwindeke
Lauwereys Jean-Paul, Ninove-Appelterre
Van Der Poorten Willy, Ogy
Van de Perre Dirk, Pollare
De Pelsmaeker R., Schendelbeke
De Quick, Schendelbeke
Berlengee Helena, St.-Agatha-Berchem
Van Hecke J., Steenhuize
Imbo Gaston, Torhout
Van Driessche Luc, Wieze

INHOUDSTAFEL. JAARGANG XLVIII, 1996

G. VAN BOCKSTAELE
Biografische schets van Jérôme (Hiëronymus) Ruffault (Ruffaldus), abt van St.-Adraan te Geraardsbergen en St. Vaast te Atrecht (1500-1562) 3-28

S. VAN RIET
Nieuwe documenten over Pieter Verbruggen de Oude als altaarbouwer: Het altaar van de h. Catharina in de Sint-Martinuskerk te Aalst en aanverwante werken 29-63

R. LIEVENS
Het Geraardsbergse handschrift 64-78

L. DE MECHELEER
Twee nuttige naslagwerken in het Algemene Rijksarchief 79-80
(Dezelfde tekst is met correcties opnieuw afgedrukt p. 147-148)

D. D'HERDT
De boekhandel en het boekdrukkersbedrijf in Aalst van 1700 tot 1830. Deel 1 81-129

K.G. VAN ACKER
De laten van Merelbeke (13de-14de eeuw) 130-135

R. VAN ELSLANDE
Jan van Eycks 'Madonna bij de fontein' uit Dikkelvenne 136-145

S. DE LANGE
Een 'gewijd' handgemeen te Opbrakel in 1703 145-146

G. VANDE WINKEL en W. VERNAEVE
Bibliografie van de geschiedenis van Het Land van Aalst 1995 (met aanvullingen uit de vorige jaren) 149-202

G. VANDE WINKEL
Over de oorsprong van de stad Ninove (tot ca. 1100). Een hypothese geherformuleerd 203-224

D. D'HERDT
De boekhandel en het boekdrukkersbedrijf in Aalst van 1700 tot 1830. Deel 2 225-268

L. ROBIJNS
In memoriam Clemens Uyttersprot, erebestuurslid van 'Het Land van Aalst' 269-270

M. UYTTERSPROT
Bibliografie van Clemens Uyttersprot 271-273

D. BUTAYE
Lode Taeymans, stichter te Aalst 274-281

G. VAN BOCKSTAELE
De stichtingsoorkonde van de Sint-Adriaansabdij te Gerraardsbergen (1096) 282-289

Lijst van de ereleden en steunende leden 1995 290

Inhoudstafel 291-292

Corrigendum jaargang 1995

In K.G. VAN ACKER, De laten van Merelbeke,
p. 134, r. 16 lees: 6 mud haver (en niet: 65 mud haver).

Vernieuwing van de abonnementen 1997

Voor 1997 blijven de lidgelden dezelfde:

gewoon lid: 550 fr.
steunend lid: 800 fr.
erelid: 1200 fr.

De lijst van de steunende leden en ereleden wordt in het laatste nummer van de jaargang afgedrukt.

HET LAND VAN AALST
LOSSE NUMMERS
OUDE JAARGANGEN

Een los nummer vanaf jaargang 1991 kost 200 fr.
Een enkel nummer vóór 1991 kost 150 fr., een dubbel nummer 250 fr.
Een volledige oude jaargang kost 600 fr.

De verzending gebeurt na storting van het verschuldigde bedrag op rekeningnummer 001-0561340-77 van Het Land van Aalst, Oude jaargangen, Tulpstraat 1, 9308 Aalst-Hofstade, tel. (053) 70 21 79.
Niet alle jaargangen zijn nog in voorraad. Vooraleer te bestellen, neem eerst contact op.

EVENEENS BESCHIKBAAR:

G. Van Bockstaele, Gids voor een werkbezoek aan de koninklijke bibliotheek Albert I te Brussel - 1991: 100 fr. (20 fr. toevoegen voor portonkosten).

Herman van Isterdael e.a., Bibliografie van de Gemeenten van het Land van Aalst (1950-1983). 2 banden - 915 blz.: 1.200 fr. (gebeurlijk te verhogen met 70 fr. portonkosten).
Kaart van het voormalige "Land van Aalst" (1596) - Horenhault - kleurendruk - 1988: 1.000 fr.

De publicatie van deze jaargang gebeurt met de financiële steun van:

De Riemaecker
printing
telefoon (055) 21 14 04 telefax (055) 21 20 00

Inhoud

JAARGANG XLVIII - 1996 - NUMMER 4

D. D'HERDT
De boekhandel en het boekdrukkersbedrijf in Aalst 225-268

In memoriam Clemens Uyttersprot 269-270
Bibliografie van Clemens Uyttersprot 271-273

D. BUTAYE
Lode Taeymans, stichter te Aalst 274-281

G. VAN BOCKSTAELE
De stichtingsoorkonde van de Sint-Adriaansabdij 282-289

Lijst van de ereleden en steunende leden 290
Inhoudstafel 291-292

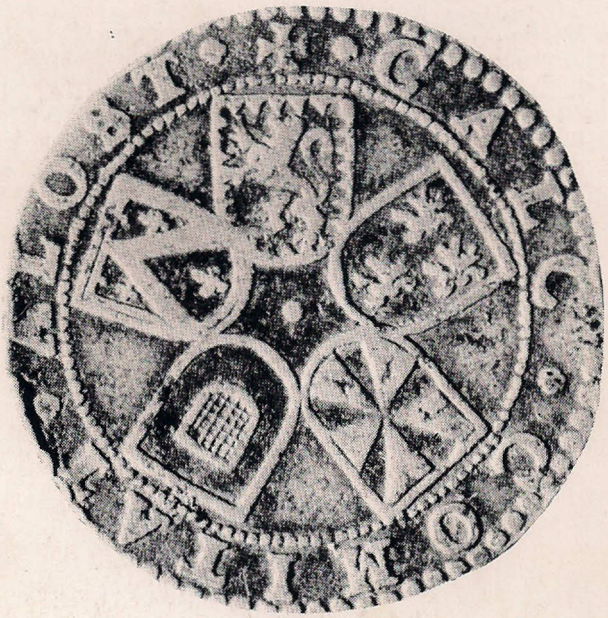

1996